

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин
Кафедра журналістики

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
Нестеряк Юрій Васильович

«__» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Виконавець: Сердюк Інна Олегівна _____

Керівник: д-р філол. наук, проф. _____

Васьків Микола Степанович _____

Нормоконтролер: канд. пед. наук _____

Остапчук Світлана Сергіївна _____

Київ 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ЯК ВИКЛИК ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ.....	11
1.1. Інформаційне протиборство як елемент гібридної війни.....	11
1.2. Пріоритети державної інформаційної політики в Україні в умовах гібридної війни	15
Висновки до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2 СПЕЦИФІКА ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	20
2.1. Початок російсько-українського інформаційного конфлікту.....	20
2.2. Особливості ведення Росією інформаційної війни проти України.....	25
2.3. Проблеми правового регулювання заходів забезпечення інформаційної безпеки України.....	30
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК «ЗБРОЇ» ЕФЕКТИВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ НАСЕЛЕННЯМ.....	36
3.1. Перше протистояння – заборона використання сервісів «Яндексу».....	36
3.2. Пошуки російських інтернет-ЗМІ нових способів розповсюдження пропаганди на українське населення.....	52
3.3. Масштабність та разюча швидкість розповсюдження фейкової інформації.....	62
3.4. Рекомендації органам державної влади щодо комплексу заходів протидії пропаганди РФ.....	69
Висновки до розділу 3.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ЄС	–	Європейський Союз
ЗМІ	–	Засоби масової інформації
ЗС	–	Збройні сили
ІБ	–	Інформаційна безпека
ІнфВ	–	Інформаційна війна
ІІсО	–	Інформаційно-психологічні операції
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
РФ	–	Російська Федерація

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сучасні процеси глобалізації сформували єдиний світовий інформаційний простір, в якому існує безперервний потік даних, що змінюється, зберігається та надсилається окремими особами, громадами та державами. Враховуючи перенасичення сучасним суспільством інформації, можна відзначити, що цей процес має особливу місію. Просторовий інформаційний потік проявляються в усіх галузях взаємодії суспільства з навколишнім світом та є фундаментом, через який створюється єдина картина всесвіту. Адже інформація є присутня як у фізичному оточенні у вигляді навколишніх елементів та явищ, так і в суспільстві, де вона являє себе у вигляді знань, умінь та навичок. Сформований інформаційний кіберпростір стає величезною територією для розгортання інформаційних війн, метою яких є маніпуляція підсвідомістю особистості, що підтверджує відповідність концепції інформаційної війни як складника реальної [1, с. 7].

Зараз, загострення інформаційних війн пришвидшилось у зв'язку з розвитком інформаційних процесів, вдосконаленням телекомунікаційних систем, що дозволяють урядам держав використовувати кіберпростір для взаємодії масових комунікацій та аудиторії. «Інформаційна війна», як поняття, в ході історичних подій увібрало в себе специфічні особливості, що впливають на життя суспільства при взаємодії різних соціальних груп, верств населення та мас. Відповідно до методів впливу на особистість, термін «інформаційна війна» узагальнює такі поняття як пропаганда, контрпропаганда, спецпропаганда, психологічна війна, техніка дезінформації тощо. В сучасному інформаційному суспільстві, суспільній національності та культурі, глобалізації інформаційного простору та участі в соціальному житті все більших народних спільнот, стало цілком зрозумілим виокремлення такого процесу, як інформаційна війна. Це явище є важливим компонентом сучасного інформаційного процесу

глобалізації, і без якісного розуміння основного змісту, неможливо оцінити наслідки глобалізаційного тиску [1, с. 10].

На сьогодні все ще продовжуються процеси цілковитого переосмислення установленого образу інформації, а також її змісту, мети та засобів. Це критично важливо для створення нового шляху до розуміння узагальненого взаємозв'язку явищ і справжніх кроків у напрямку сформування більш продуктивних взаємин в центрі людських спільнот для підтримки інформаційної безпеки на усіх рівнях.

Основну складність визначення засобів маніпуляції полягає в можливості неоднозначних тлумачень результатів їх втілення, складнощах виявлення всіх складників маніпуляційної стратегії, проблемності доказу навісності того чи того інформаційного впливу. Сучасні інформаційні війни є способами контактування у соціумі різних осіб для інтеграції, які розпоряджаються своєю поведінкою згідно зі існуючими шаблонними прототипами. Через це процеси інтеграції передбачають поділ жорстоких інформаційно-психологічних маніпуляцій з враховуючи специфіку, цілі та аудиторію, які вони здійснюють.

Інформаційна війна розпочинається з проникнення нав'язливих думок у свідомість особистості, які непомітно заміняють власні та спрямовані на підміну цінностей, майже завжди закінчується поразкою ворожої свідомості, здатності до самовизначення, підштовхування до сприйняття нової фейкової інформації як реальну, а в цілому – введення країни у стан плутанини. Мета агресивної інформаційної війни:

- поширення різноманітними інформаційно-телекомунікаційними засобами даних різного виду, які цілеспрямовані на підміну свідомості;
- руйнування усіх способів самоідентифікації, що, в результаті, призводить до втрати унікальності особистості;
- підміна цінностей, із подальшим проникненням їх копій;
- позбавити у супротивника здатність вести тактичні та стратегічні цілі тощо [9].

Через це, інформаційна війна – є своєрідним інтелектуальним способом військової інформаційно-психологічної протидії та причиною для переходу до справжньої повномасштабної війни. Оскільки в сучасному світі застосовується повноцінне розгортання інформаційних технологій маніпуляційного впливу на морально-психологічний стан військовослужбовців та суспільства протилежної сторони для досягнення певних, спланованих іншою стороною, цілей. Агресія досягнення Російською Федерацією інформаційного впливу через сучасні технології в Україні для формування цілковитої дезорієнтації – українці поступово ставляться вороже до своєї держави та починають висловлювати підтримку агресору.

Інформаційний простір сучасного світу досліджується як окрема опера військових дій, що цілком законно. Початок та бурхливе використання інтернет-ЗМІ повністю підмінили основну ціль підходу до війни, щодо характеристики та площини пропагандивного впливу на противника та інформаційних засобів та технологій для його здійснення.

Під час порівняння ситуацію сьогодні та ту, що трансливалась багато років тому, можна прийти до висновку: раніше направленість та сутність психологічних стратегій ведення бойових дій була не такою ефективною та повною. На противагу тій ситуації, зараз, для перемоги протилежної сторони, маніпуляційний вплив та підштовхування до руйнівних дій – ефективніше, менш витратне по ресурсах та населенню. А все тому, що таким чином можна анулювати навіть найпотужнішу зброю противника, знищити його тактику навіть на фундаментальних кроках, і, найосновніше, примусити причинити різноманітні дії саморуйнації (це є найосновнішою ціллю інформаційної війни) [2, с. 395].

Тому існування, використання та масовий доступ до інтернету цілком змінили ситуацію. Дійсно, сьогодні спеціалісти з інформаційної пропаганди отримали максимальну, небачену до цього часу, здатність – миттєвий, цілеспрямований і цілковитий контакт з усією громадою противника. А створення і лідерство соціальних мереж підняло цю здатність на високий

рівень, відкривши можливість не лише блискавичного розповсюдження будь-яких, правдивих чи фейкових, даних, а й безпосередній контакт до політичних, збройних та інших сил країни противника та громадських діячів через їхні облікові записи. Потрібно зазначити, що крім цього, соціальні мережі дають право майже ідеально приховувати пропаганду маніпуляційного впливу, тому стає цілком ясно: вони беззаперечно є дуже ефективною зброєю для проведення інформаційної війни [9].

Сьогодні соціальні мережі одночасно виступають і в ролі бойових дій, та площиною для підтвердження новітніх методів інформаційно-психологічного впливу. Потрібно вказати на надзвичайну велику різницю участі різних країн світу у цій сфері. До прикладу, в той час, як частина країн вже розвивають цілі підрозділи протидії та поступово опановують нові інформаційні системи, інші – ще не до кінця розуміють вагомість боротьби у цій ситуації.

Проведення Російською Федерацією інформаційної війни проти України, яка взяла свій початок у 2014 році, із захопленням Криму, стала найбільш популярною та обговорюваною через масове впровадження цих технологій. Вона стала об'єктом постійного спостереження та дослідів для спеціалістів із ведення пропаганди та інформаційної безпеки країн світу.

Ясне розуміння методології ведення «бойових» дій в глобальній мережі інтернеті, і насамперед у соціальних мережах, є обов'язковим компонентом воєнної сфери держави, яка хоче захиститись у майбутніх протиборствах, які в майбутньому містять яскраво виражену психологічну перевагу. Через це аналіз роботи російських маніпуляторів у соціальних мережах та впровадження новітніх засобів захисту в майбутньому є критичною необхідністю для забезпечення безпеки України [4, с. 13].

Зазначені моменти яскраво показують, що інформаційні війни новітнього покоління – не вигадка, а справжнє життя, у якому ми знаходимось. По факту, сьогодні кожен з нас відчуває себе на війні, навіть якщо знаходиться далеко від бойових дій — оскільки у глобальному кіберпросторі не існує меж. Інформаційно-психологічна агресія в соціальних мережах та інтернет-ЗМІ, що

спрямована проти України все ще залишається наймасштабнішим дійством війни цього виду. Не дивно, що ця війна стрімко набирає швидкість. Методики та засоби війн новітнього часу, до яких відносять війни в інтернет-ЗМІ та соціальних мережах, постійно вдосконалюються, пристосовуються та адаптуються. Сьогодні вони ще не досягнули своєї максимальної межі – по суті взяли тільки початок. До інформаційно-психологічних війн кожного дня приєднуються все більше країн, які вже зараз впроваджують і удосконалюють величезні підрозділи для проведення пропагандистських операцій в соціальних мережах, тому це стимулює до появи все сучасніших технологій. Війна у кіберпросторі та інформаційна зброя прийматимуть дедалі агресивнішу форму. Тому ясно, що країни, які швидше почнуть освоювати нову «оперу» військових дій першими, вже сьогодні будуть мати величезну перевагу у гібридних війнах 21 століття [2, с. 397-398]. Тому, й Україні критично необхідно приділити детальну увагу при підготовці до військових дій у мережі інтернет, зокрема в соціальних мережах. Це й зумовило **актуальність теми роботи**: «Соціальні мережі як ефективний інструмент інформаційно-психологічного впливу в умовах російсько-українського воєнного конфлікту».

Різні аспекти інформаційної війни в інтернет-ЗМІ стали об'єктом вивчення А. Баровської, Т. Бельської, А. Близнюк, Т. Галіч, О. Гвоздик, І. Горбенко, С. Гриняєва, В. Гусарова, В. Дейнеги, О. Децика, О. Дубаса, Д. Золотухіна, Є. Коляди, М. Лібікі, В. Ліпкана, І. Лосика, Л. Мудрак, Ю. Нестеряка, О. Онищенко, І. Панарина, А. Парубія та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу інформаційної війни у соціальних мережах як ефективного інструменту та шляхів, форм і засобів протидії інформаційно-психологічним маніпуляціям в умовах російсько-українського воєнного конфлікту.

Визначена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Виявити основні характеристики інформаційної війни, зокрема в соціальних мережах.

2. Виокремити особливості інформаційної війни в соціальних мережах як інструменту інформаційно-психологічного впливу на суспільство в умовах російсько-українського воєнного конфлікту.
3. Визначити роль та місце впливу інформаційної війни у соціальних мережах в умовах російсько-українського воєнного конфлікту.
4. Обґрунтувати рекомендації та перспективи інформаційної безпеки та протидії в умовах інформаційної війни у соціальних мережах.

Об'єкт дослідження – соціальні мережі, поширені серед користувачів України й Росії.

Предметом дослідження є ведення інформаційної війни в умовах інформаційно-психологічного впливу на суспільство через соціальні мережі.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять принципи й методи системного та конкретно-соціологічного аналізу, формалізації та узагальнення даних науково-методичної літератури. У процесі визначення особливостей інформаційно-психологічного впливу соціальних мереж було використано емпіричні (спостереження та опис) і теоретичні методи (узагальнення, індукції, дедукції) та історичний метод. Також використано такі журналістикознавчі методи дослідження, як контент-аналіз і контент-моніторинг.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дуже ґрунтовно зібрана певна хронологія подій від початку інформаційної війни в умовах російсько-українського воєнного конфлікту станом на сьогодні; явище впливу інтернет-ЗМІ досліджується з позиції свідомого громадянина, який як теоретично, так і практично кожного дня може піддаватися пропаганді РФ; зокрема, обґрунтовано, що соціальні мережі є безпосередньо засобом впливу на процеси усвідомлення та прийняття рішень суб'єктом і, як результат, спричиняє тиск на суспільну думку; водночас проаналізовано зниження рівня зацікавленості українців до використання російських соціальних мереж «ВКонтакте» та «Однокласники» після їх офіційного заблокування; акцентовано особливу увагу на приклади абсурдних фейкових статей; зроблені

загальні висновки щодо власних рекомендацій для вдосконалення інформаційної безпеки в Україні та необхідності використання українськими політиками соціальних мереж для формування суспільної підтримки.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в тому, що висновки, зроблені в процесі визначення, можуть бути використані для подальшого розвитку вивчення впливу соціальних мереж як ефективного інструменту інформаційно-психологічного впливу в умовах російсько-українського воєнного конфлікту. Вони могли би стати доповненням до теоретичної бази для подальших наукових пошуків із цієї тематики: у правотворчості – в процесі врегулювання певних норм інформаційного законодавства України; в науково-методологічній роботі – при підготовці підручників, навчальних посібників, для органів державної влади та для населення України, з метою захисту та відстоювання власних позицій у власному інформаційному просторі.

Структура й обсяг дипломної роботи відповідає завданням і складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків до кожного розділу, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 83 сторінки (із них 75 – основного тексту). Список використаних джерел містить 52 найменування.

РОЗДІЛ 1

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ЯК ВИКЛИК ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ

1.1. Інформаційне протиборство як елемент гібридної війни

Розвиток людства на сучасному етапі визначається яскраво вираженим розвитком інформатизації усіх сфер діяльності людини. Поліпшення інформаційно-телекомунікаційних систем зв'язку спричинили небачені видозміни в глобальній мережі інтернет, збільшили спроможність до взаємообміну даними та відкрили шляхи для входження здобутків громад в різних областях життєдіяльності. Яскраве зростання нових інформаційно-телекомунікаційних систем та мереж поширюється на широку цільову аудиторію та позбувається наявних перешкод спілкування. Підвищення вдосконалення сучасних інформаційно-телекомунікаційних систем спровокувало їх використання на рівні держав як глобальний спосіб управління громадами, а надалі – необхідність створення міцної системи безпеки інформації власного кіберпростору [1, с. 11].

Одночасно бурхливе вдосконалення інформаційно-телекомунікаційних систем та глобальних мереж впроваджує інформаційну боротьбу на високоякісний ступінь як вагому частину гібридної війни. Її специфікою є неприсутність зіштовхувань високого ступеня із використанням військової сили та агресивними стратегіями. Замість цього існують точкові тактичні операції, короточасні військові конфлікти, диверсії, знищення населення та повна маніпуляція як невіддільна зброя управління місцевих жителів. Інформаційна агресія, як компонент війни, це сукупність спрямованих маніпуляційних впливів психологічного примусу до виконання або визнання певних завдань керівництва агресора громадою як супротивника, так і власного. Не менш важливою метою інформаційної боротьби є присвоєння даних з грифом таємно

чи цілком таємно, порушення конфіденційності, її цілісності для незаконного поширення для досягнення своїх цілей [4, с. 13].

Тому не дивно, що виникає цілком логічне питання про поняття «миру» сьогодення, тому, що в кіберпросторі все більше виникає інформаційних протиборств, проводиться психологічних операцій на людську підсвідомість, та формуються формальні «домашні» війська? Кожного дня країни піддаються небезпекам під час проведення певними силами запланованих «психологічних операцій» для вигоди керівним політичним силам. У наш час, мирність та війна переплелись у кіберпросторі, створивши агресивну суміш – «інформаційно-психологічну війну», яка здатна, за короткий проміжок часу, притягнути на свою територію військово-інформаційних діянь мільярди людей. Вона стала надзвичайно могутньою у 21 столітті через те, що їй не перешкоджають ані кордони, ані час, її ціль – окремий індивід, і суспільство в цілому. Визначення «мирності» стало несталим та розмитим, оскільки бойові дії, крім реальних, які все ще присутні в сучасному світі, також розгортаються у глобальній мережі інтернет, де проводяться запеклі «бої» за вплив на підсвідомість особистості. Основний простір війни – є інтернет-ЗМІ, а її інструментом виступають соціальні мережі [2, с. 395].

Необхідно зауважити, що саме через інформаційно-телекомунікаційних систем зв'язку країни-агресора напружено проводиться національна експансія проти нашої держави, що необхідно досліджувати як вияв погрози зовнішнього вигляду інформаційній безпеці України. Окрім цього інформаційно-психологічна війна завдає збитки системам внутрішніх культурних відносин, надбань і норм українського суспільства.

Найосновнішим негативним фактором, який впливає на рівень захищеності інформаційної безпеки (ІБ), є зростання та вдосконалення спроможностей інформаційно-технічного впливу на інформаційно-телекомунікаційну структуру для військових потреб. Поряд з цим зростає функціонування певних груп, які кожного дня проводять розвідку щодо діяльності збройних сил, державних інфраструктур та оборонного виробництва.

Поширення прогресії зловживання окремими службами країни-агресора систем психологічної маніпуляції, зокрема через інтернет-ЗМІ та соціальні мережі, які направлені на дестабілізацію внутрішньополітичного та соціального стану, як результат приводить до руйнації суверенітету і кордонів держави [1, с. 12].

Хочеться підкреслити, збільшення в іноземних інтернет-ЗМІ та соціальних мережах об'єму хибних даних, які описують негативну, підривну оцінку державної політики та влади України. Особливо це можна помітити у зростанні інформаційно-психологічного впливу на громаду через соціальні мережі, в першу чергу на молодь, для стирання патріотизму та національних духовних та традиційних цінностей [47].

Міністерство інформаційної політики визначили список реальних причин, що можуть створити проблеми для України:

- навмисна організація та проведення агресивних дій окремими державами для створення неоднозначного міжнародного статусу України;
- гостра критика державного уряду України;
- проведення окремими країнами агресивної інформаційної пропаганди на Україну для маніпуляції уряду до прийняття вигідних для противника дій у внутрішній та зовнішній політичних справах;
- здійснення інформаційно-психологічних акцій для перешкод проведення Україною її зовнішньої політики курсу та спонукання її до участі в подіях, які їй не вигідні;
- применшення України як конкурента у сфері міжнародної військово-оборонної спроможності;
- зростання кібернетичних атак на інформаційному просторі, що обумовлено появою більш сучасніших екземплярів кібернетичної зброї [28].

Ситуація у галузі розвитку ІБ в Україні повністю змінилася після анексії РФ Автономної Республіки Крим і початком втручання на територію Донбаської та Луганської областей. З 2014 року проведення протиукраїнської інформаційно-психологічної агресії перейшла у відкриту війну.

Основними способами інформаційної боротьби – є перешкоджання або зміна контексту інформаційного перебігу ухвалення рішень. Вигороджуючи свою присутність у внутрішній діяльності України, РФ направляє свою маніпуляцію проти керівництва нашої країни, дискредитує євроатлантичний курс, стверджує проведення «каральних дій» на Сході, «громадянське братовбивство», «загарбування влади націоналістичними організаціями» та іншими фейками для реалізації власних інформаційно-психологічних впливів на території країни та присвоєння її до своїх геополітичних цінностей [12].

Специфіка свідомості та підсвідомості індивіда є те, що перше інформаційне повідомлення, впливає найсильніше. Трансформувати суспільну думку, яка створилась через засвоєння першочергової інформації, зокрема у галузі політичної діяльності, складніше, чим утворити це відношення. Ця винятковість взята до уваги та максимально застосовується спеціалістами у галузі ІнфВ. В кіберпросторі появляються нове поле пропаганди – соціальні мережі та блоги, які вже показали свою майстерність в інформаційній боротьбі. Для максимального захоплення цільової аудиторії та швидкого розповсюдження даних наймаються певні інтернет-користувачі (т.зв. «тролі») та спеціалізоване програмне забезпечення, що цілеспрямовано розповсюджує певну необхідну інформацію (т.зв. «боти») [14].

Сучасні інформаційно-телекомунікаційні системи та технології дають право ворожій країні максимально цілеспрямовано утворювати образ опонента через відео ресурси, фейкові статті, показань свідків та видимості. Для більш детального та ширшого роз'єднання цільової аудиторії за ознакою «свій» та «противник» використовується метод протиборства людських цінностей – «добро» та «зло». Наприклад, в інтернет-ЗМІ та соціальних мережах РФ це суперечність росіян з «бандерівцями», які начебто підкорили владу в Україні. Ще більші зусилля керівними російськими колами спрямовуються на інформаційну обробку внутрішнього споживача. Основні повідомлення проросійських «активістів», що цілеспрямовані на населення РФ, сповнені красномовними фразами: «Російська Федерація – могутня держава, що

захистить інші країни від деградації моральності та краху», «Російська Федерація сповнена справжніх національних цінностей, а країни Заходу – гріхами та безладдя», «Півострів Крим – наш» тощо [42].

Забезпечення ІБ, як нероздільної частини національної ІБ держави, змушує вдосконалити способи протидії пропаганді, захисту кіберпростору та суспільних ресурсів країни, спричинено необхідністю перешкоди агресії противника в сфері інформації. Найголовніша ціль впровадження новітніх методів для ефективної ІБ держави – протистояння реалізації пропаганди противником на суспільство протилежної країни, його підсвідомість, присвоєння йому чужорідних цінностей, думок та певних рішень у різних галузях [6, с. 72].

Отже, пропаганда та маніпуляція Російської Федерації реалізовується на професійному рівні, у результаті, це зобов'язує нашу країну швидко реагувати та протидіяти інформаційно-психологічним загрозам, із застосуванням новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, для захисту свого кіберпростору та створення якісного національного інформування.

1.2. Пріоритети державної інформаційної політики в Україні в умовах гібридної війни

Стратегії комбінованого (законодавчого, економічного, бюрократичного) реалізація ІБ нашої країни акцентувалась увага ще з проголошення незалежності. Отже, згідно з Законом України «Про інформацію» (ст. 3) організація ефективної ІБ було визначено до одного з основних шляхів державної інформаційної політики [19].

Прискорення розвитку галузі інформаційно-телекомунікаційних систем, реалізація глобальних технологічних мереж стали поштовхом до розвитку кібертероризму і підвищення інцидентів злочину, що викликало критичну потребу в максимальній перешкоді не тільки несанкціонованому поширенню, експлуатації, порушенню цілісності, конфіденційності та доступності даних, а й – шкідливій психологічній пропаганді.

Використання РФ виду гібридної інформаційної війни проти України трансформувало інформаційну галузь на військову територію боротьби. Противник застосовує сучасні інформаційно-телекомунікаційні системи для маніпуляції підсвідомістю цивільного населення, як результат, загострити національне та релігійне протиборство, пропаганди жорстокої війни, зміни для своєї вигоди насильницьким шляхом законодавства та неодноразові спроби порушення державного суверенітету і території.

Основні законодавчі акти України, що спрямовані на забезпечення захисту національних інтересів та безпеки громадян і держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек в усіх сферах діяльності, особливо в галузі інформації зазначено в: Законі України «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.), «Про основи національної безпеки України» (2003 р.), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998 р.), «Про інформацію» (1999 р.), «Концепція національної безпеки України» (2015 р.), «Про державну таємницю» (2010 р.), «Доктрині інформаційної безпеки України» (2009 р.), «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.», «Стратегії національної безпеки України» (2015 р.) [15, 19, 20, 21, 45].

Ці законодавчі документи є фундаментом у забезпеченні ІБ України через використання інформаційно-телекомунікаційних мереж в усіх галузях держави та суспільства. Наприклад, Законом України «Про національну програму інформатизації» було зазначена тактика подолання перешкод у реалізації інформаційних вимог та підтримки оборонної, економічної, технічної, національно-культурної сфери у межах всієї країни. Зміст цього законодавчого акту направляється на створення окремих елементів, для своєчасного інформування громадян вірогідними даними через інформаційно-телекомунікаційні засоби ІБ держави.

У зазначених законодавчих нормах висвітлено юридичне підґрунтя інформаційної сфери України, засвідчено інформаційний суверенітет держави, право на інформацію та на її доступ, сформовано процедури певних

взаємозв'язків та обов'язків, визначена регуляція міжнародного співробітництва у сфері інформації.

Погоджуючись з визначенням Р. Марутян, хочеться зазначити, що кіберполе «гібридної війни» розгортається одночасно на різних ділянках, а саме: починається серед цивільного населення в центрі військової сутички, потім – проти яких здійснюється агресія, але територіально не входять до сутички, громадян РФ і, звісно, серед міжнародної спільноти. Основний зміст, на який покладається РФ для дезінформації, включає акцентування уваги на: головні причини й характер війни в Україні, остаточний кінець військових сутичок після виконання «незначних умов поступок», жахливі наслідки проведення війни на суспільний рівень життєдіяльності українців, історичну мету РФ щодо угруповання території і захисту громади, що визнає своєю рідною мовою російську, спростування своєї причетності до конфлікту в Україні [9].

Для підсилення протидії в ІнфВ РФ проти України критично необхідним є освоєння знань та навичок у цьому питанні від Європейського Союзу. Так, наприклад, у сформованому Плані заходів проти дезінформації та пропаганди, зазначеному 8 січня 2019 року у Брюсселі, визначені фундаментальні методи та способи протидії маніпуляції, а саме: вдосконалення спроможності уряду детектувати, досліджувати та розкривати дезінформацію, підсилювати узгодження щодо спільного реагування на дезінформацію; призивати та інформувати населення про шляхи протистояння дезінформації; зміцнення знань у соціальної спроможності протистояти дезінформації [26].

Міністерством інформаційної політики України, яке з 2015 року являється головним органом виконавчої влади, що формує та реалізовує виконавчу політику у галузі інформаційного суверенітету та ІБ України, 12 лютого 2019 року представило «Білу книгу. Спеціальні інформаційні операції Кремля (2014–2018 рр.)», у рамках якої показово зведено та інформативно проаналізовано всі основні інформаційні стратегії («серіал»), що були

проведені РФ в кіберпросторі України, а також – факти антиукраїнської пропаганди, маніпуляції, фейкові новини тощо.

Проте, діяльність Міністерства інформаційної політики України здійснюється не на повну силу, адже у 2019 році фінансування видатками з державного бюджету стало у розмірі 544 млн грн. Для уточнення, за аналізом 2018 року, фінансове забезпечення програм Міністерства зазнало критичного зменшення на 37%, зокрема видатки на інформаційні заходи скоротились з 362 мільйонів гривень до 100 мільйонів, що стало найбільшим звуженням серед усіх інших установ [29].

Підкреслю, мета вдосконалення інформаційної політики держави, направлена на створення ІБ України в умовах гібридної війни, та окреслює, поряд із правовими та законодавчими напрямками, необхідність використання можливостей громадянського суспільства. Тому, практична діяльність неурядових організацій є важливим фактором антиукраїнської діяльності для протидії проросійським політичним партіям, сепаратистських рухів і ЗМІ, за відсутності фінансування владою. Зараз через нестачу повномасштабного забезпечення з бюджету уряду, цивільні організації беруть максимальну участь у втілення та вдосконалення державної інформаційної політики, пропагуючи переваги євроатлантичного курсу України.

Висновки до розділу 1

Отже, під сучасною ІнфВ розуміємо цілеспрямовані дії зацікавленої сторони через певні засоби та методи пропагандистського впливу на свідомість та громадську думку протилежної для створення цілковитої переваги. Це допомагає ворогу посприяти формуванню у населення безлічі пронириливих та нав'язливих думок, де у такій ситуації важко виділити правду.

Інформаційно-психологічна війна полягає у використанні маніпулятивних заходів проти ворожої сторони – народу чи іншої держави в цілому. Вона непомітно спонукає до зміни в політиці та економіці держави протилежної

сторони, погіршує взаємовідносини між владою та громадськістю, як результат, спричиняє загострення між ними взаєморозуміння.

Мета ІнфВ – зміна активності, зусиль та дій противника, підміну думок та психологічний вплив на підсвідомість людей і, відповідно, їхньої позиції в суспільстві. ІнфВ потрібно розглядати як ефективну тактику, яка може самостійно існувати без бойових дій, але, існуючи в прихованому змісті, може завдати незворотних наслідків. Інформаційно-психологічний вплив на масову свідомість українців, я буду більш детально розглядати на прикладі українсько-російського конфлікту.

Зброя, яка використовується в ІнфВ, може характеризуватись групою показників, зокрема це: цілеспрямованість, вибірковість, масштабність, швидкість передавання, інтегрованість дій на громадськість та технічні засоби та системи, можливість завдати максимального психологічного впливу, що обумовлює її як ефективний інструмент для масового інформаційно-психологічного впливу. Саме вони роблять інформаційну зброю унікальною та однією з найнебезпечніших. Ініціативне та примусове нав'язування сторонніх цілей роблять ІнфВ справжньою агресивною війною і відрізняють її від звичайної набридливої реклами.

Для запобігання розвитку ІнфВ, національна безпека країни має регулювати інформаційну політику через регламент законодавчої політики згідно з прийнятими доктринами, програмами, планами у всіх державних та суспільних сферах. Забезпечення національної безпеки України проти ІнфВ вказує на необхідність уточнення та прийняття різноманітних засобів та методів, які мають дотримуватись масштабу і характеру загрозам національних інтересів.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Початок російсько-українського інформаційного конфлікту

В кінці 2013 – початку 2014 року в Україні наступила чергова політична криза, що спричинила негативний ефект. Одним із найтрагічніших її наслідків стало спричинення величезної кількості жертв під час проведення акцій протесту на «Майдані» в Києві у 2014 році. Проте, крім створення нових внутрішніх проблем, Україні довелося почати вирішувати складніші – зовнішні конфлікти. За період незалежності нам вперше довелося зіштовхнутись з небаченим до цього явищем, однією з найнебезпечніших форм війни – інформаційною. Зі сторони Заходу та пострадянських країн почався поступовий та агресивний тиск, проте найосновнішим противником в інформаційному протистоянні вже 6 років є Російська Федерація [8, с. 11–12].

Ще з початку 2014 року РФ вирішила висунути проти України гібридний спосіб ведення війни, що опирається на компонент «інформаційної» – використання рефлексивного контролю масової свідомості. Він є одним з найбільш розповсюджених технологій маніпуляції підсвідомістю ще з часів СРСР. Російські спеціалісти аналізують його, як засіб пропаганди протилежної сторони через засоби масової комунікації – соціальні мережі, онлайн-медіа, а також вразливості через фейкові новини, що спричиняє першість у володінні інформацією [34].

Технологія маніпуляції підсвідомістю противника являє собою визнання коректної думки з точки зору ворога, яке вигідне не особі, якій було нав'язано, а – провокатору. Стів Тетем стверджує, що така технологія ефективно використовувалась в подіях проведення фіктивного референдуму в анексованій Автономній республіці Крим. Варто зазначити, що аналіз показує успішність

результату залежала від нанесення «точкових ударів» на певні верстви населення. Спершу було спрогнозовано можливу поведінку російськомовного населення Криму, та їх поглядів, що натякає про створення впливу саме на їх позицію [26].

Столиця РФ давно почала вміло впроваджувати цю технологію для доведення США і їх союзникам свою безвинність до військових конфліктів на території України. Можна частково погодитися з тим, що ця модель ІнфВ принесла РФ певні успіхи на міжнародній арені: в основному, країни Заходу залишаються нейтральними до конфлікту. Проте, країнам Заходу не слід забувати, що вони мають бути готовими до протидії рефлексивному контролю масової свідомості та вдосконалювати методи боротьби з ним, якщо вони хочуть мати першість в епоху ІнфВ.

Рефлексивний контроль масової свідомості та веденням РФ ІнфВ, в цілому, не є наслідком новітніх теоретичних винаходів. Оскільки, він був створений та ефективно застосовувався ще в 70-х роках в СРСР. Слід розуміти, що стратегічні інформаційні тактики РФ, які проводяться зараз на території України, не вигадані з нуля, хоча вони спеціально створюють таке враження.

Компоненти рефлексивного процесу ведення ІнфВ РФ проти України зазначено нижче:

- відречення своєї причетності до проведення тактичних операцій, для приховування прояву російських збройних сил на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, зокрема посилення «зелених» солдат в тимчасово анексований Крим у формі та без шевронів;
- маскуванню РФ своєї основної мети та цілей в конфлікті на території України;
- аргументування РФ правомірність своїх дій у міжнародних організаціях, зокрема в ООН. РФ досі не визнає себе зацікавленою стороною у конфлікті на Сході України та наполягає визнати себе лише нейтральною стороною у вирішенні ситуації, натякаючи на аналогічні західні події

проголошення незалежності Косово в 1990-х роках та проведення військових операцій в Іраку у 2003 році;

- погрожування НАТО та їх країнам-союзникам способом організації військових навчань;
- здійснення великомасштабної пропаганди серед свого населення та закордоном [34].

Намагання РФ в цьому є двозначними. Вона таки добилась від країн Заходу стояти осторонь, просто спостерігаючи за конфліктом в Україні, при цьому виборовши додатковий шанс удосконалити та розширити свою бойову спроможність у військовій боротьбі на території України. Також РФ вийшло принести нотку суперечностей в НАТО та ЄС для скоєння напруги в парламенті цих країн, зокрема для розв'язання питань антиросійських санкцій у свою користь. Проте, здійснити, максимально для себе, зручного відношення для проведення комунікацій з країнами Заходу, попри українську сутичку, вона все ще не змогла.

Дезінформація є одним із засобів ІнфВ Росії проти України. Це збиває з пантелику супротивника. Україна дозволяє Росії заперечувати, що її сили присутні на її території, тому що російські бойові операції приховані під активною пропагандистською кампанією. Також Росія забезпечила потужним дипломатичним прикриттям своїх військових і замаскувала свою зовнішньополітичну діяльність, тим самим зберігаючи для себе свободу дій [49].

Проведення активної пропаганди забезпечує РФ гнучкістю для вибору певних засобів для агресивного напруження ситуації на території України та збільшує сферу дозволеної політичної діяльності серед міжнародних спільнот для своєї вигоди. Проте варто підмітити та часткове нехтування Україною боротьби на інформаційному просторі. Наприклад, зазнавши поразки у позові до Міжнародного суду ООН у Гаазі, щодо справи у фінансування РФ терористичних злочинів на тимчасово окупованих районах, українська делегація виявила свою нездатність для зібрання фактів підтвердження.

Сьогодні існує безпосередня небезпека ІБ України, яка з кожним роком підвищується, через збільшення фактів маніпуляції населенням в інтернет-ЗМІ, через це надзвичайно необхідним є вдосконалення швидкого процесу реагування на подібні злочини. РФ та її інтернет-ЗМІ поширюють фальсифіковану та скомпрометовану інформацію, з метою завдання цілеспрямованих конкретних збитків у всіх сферах діяльності України, встановлення власної інформаційної переваги, впливаючи на підсвідомість, думки та патріотизм громадян [8, с. 12–13].

Проведення гібридної війни на території України стало найбільшим вторгненням не лише у кіберпросторі, а й – на територіальний суверенітет. Оскільки, основним засобом її проведення є психологічна атака, шляхом цілеспрямованого маніпуляційного впливу на особистісну, або масову підсвідомість, свободу населення, їх думки та відчуття, дезінформування в ухваленні політичних, соціальних чи інших рішень та руйнація інформаційно-телекомунікаційних систем противника.

Головним призначенням проведенням психологічної тактики РФ та її країн-союзників є пропаганда цивільного населення та військовослужбовців України для їх дестабілізації, провокування до національної зради, переманювання на бік противника, штучного розповсюдження серед громадян України та РФ спотвореного бачення певних ситуацій; формування вигідного вигляду масової підтримки діяльності РФ з боку українців, які перебувають на тимчасово окупованих територіях нашої країни та фінансове забезпечення сепаратистів, які висловлюють радикальну позицію зближення регіонів Донеччини та Луганщини з РФ [39].

Способи та засоби, чинні в інтернет-ЗМІ та соціальних мережах, що здійснюють маніпуляція на свідомість та підсвідомість проти населення України:

- дезінформація та пропаганда;
- трансформація громадської думки;
- психологічний тиск;

- створення та розповсюдження пліток.

Дезінформування та пропаганда – спосіб, який передбачає обман чи введення об'єкта спрямувань в оману щодо справжності намірів для спонукання його до запрограмованих суб'єктом дій [43].

Найефективніші методи дезінформування, які використовуються у сучасному світі:

- упереджене маневрування фактами – метод дезінформування, який необ'єктивно описує факти щодо важливих подій через спеціально зібрану правдиву інформацію. Зазвичай, ці дані висвітлюються частково, для створення дедалі більшої напруги;

- «зворотне» дезінформування – проводиться, через висвітлювання перевірених фактів у спотвореному вигляді або так, що вони засвоюються особою фіктивними. Через це, зазвичай, створюються обставини, коли особа сприймає правдиві дані про наміри чи дії противника, але засвоює їх дуже дивно, не бажаючи боротись з маніпуляцією;

- термінологічне «мінування» – спотворення правильного початкового змісту критично важливих, основних визначень загальносвітоглядного характеру;

- «сіре» дезінформування – поєднання правдивих даних з дезінформацією;

- «чорне» дезінформування – суміш лише фейкових даних [48].

Отже, результатом токсичної гібридної війни проти України дивують своєю повномасштабністю. Поступовий та агресивний сплеск фейкових даних з кожним роком все глибше зумовлює:

- порушення наукових, технічних і оборонних зв'язків між нашою державою та РФ, у випадку якого критично необхідним є необхідність впровадження державних організацій з виробництва військової зброї та обладнання. Це спонукає до удосконалення чинної інфраструктури технологій, та впровадження нових оборонних комплексів, зокрема в співпраці з іншими країнами;

- поширення РФ злочинного мародерства на окупованих територіях Криму, окремих районів Донецької та Луганської областей з перевезення на територію РФ зброї, техніки та виробів підприємств оборони та елементів винаходів електричної, а також транспорту та енергетики;
- маніпулювання РФ проблемними питаннями щодо постачання енергетики та газу в Україну для здійснення тиску.

2.2. Особливості ведення Росією інформаційної війни проти України

У новітніх ІнфВ розуміють застосування вдосконалених засобів їх ведення, наприклад, у сутичці між Україною та РФ присутня віртуалізація. Сучасна ІнфВ є методом цілеспрямованої діяльності для реалізації ворожих завдань, проте наразі в Україні немає певного розуміння у потребі використання її як ефективного способу протидії загарбницької діяльності країни-агресора.

Дослідження цих труднощів є дуже різностороннім питанням. Потрібно мати на увазі, що ІнфВ направлена на власне населення, громадян противника, або інших країн світу, які оточують чи втручаються у протиборство. Проте, аналіз причин, які впливають повністю чи частково на ефективність та результат інформаційного впливу на масову підсвідомість та думку різних груп цивільного населення потребує максимальної уваги [49].

Спеціалісти з вивчення ІнфВ виділяють чотири групи причин, що визначають певну ефективність інформаційного впливу:

- суб'єкти ІнфВ – державні, недержавні чи міжнародні організації, медіаімперії, інші соціальні та/чи політичні спільноти, які мають певну цілеспрямованість та пов'язані із необхідністю впливати на населення, масову свідомість, громадську думку;
- засоби ІнфВ – інтернет-ЗМІ, соціальні мережі та інші;
- зміст інформації та його спрямування, що транслюється у проведенні ІнфВ;

- особливості масової підсвідомості населення, формування у них певної громадської думки [5, с. 428].

Українсько-російська інформаційно-психологічна пропаганда розпочалась ще з осені 2013 року. Для виправдовування своєї діяльності, РФ знайшла собі так званого «ворога» для легітимізування ІнфВ як необхідність, а не завоювання, маніпулюючи при цьому підсвідомістю цивільного населення та стимулюючи їх до агресивних дій. Зараз в мережі інтернет РФ та України існує абсолютно протилежні визначення для донесення фактів – «зелені чоловічки», «анексія Криму», «окупанти», «патріоти», «бандерівці», «правий сектор», «фашисти», «сепаратисти», «ополченці». В умовах ІнфВ, зокрема через соціальні мережі, транслюється необмежена кількість інформації, яку складно перевірити, тому особа не може правильно оцінити її вірогідність, через це, зазвичай, звичною поведінкою стає відмова від її проведення.

Г. Почепцов справедливо наголошує: «Росія та Україна, втягнувшись у війну, отримали патріотичний порив всередині своїх країн. Створено також серйозний дисбаланс думок, коли люди сперечаються, незважаючи ні на родинні, ні на колегіальні зв'язки» [8, с. 13].

Занепокоєння темою захисту від ІнфВ для будь-якої країни є надзвичайно необхідним. В сучасних умовах, коли кожного дня підвищується психологічний тиск на суспільне життя з боку соціальних мереж, взаємозв'язано зростає загальна напруга. Засоби, які застосовує ІнфВ, дуже часто взаємозамінюються між собою, тому це ускладнює розуміння, де знаходиться правдива інформація. І якщо в минулому, ІнфВ проводилась лише, як додатковий елемент реальних бойових дій, то зараз вона все частіше виступає, як самостійна тактика впливу на масову підсвідомість.

Визначення особливостей ІнфВ між РФ та Україною є надзвичайно тяжким та відносно новітнім процесом. Зараз вони стали все більше поширюватись зі вдосконаленням можливостей психологічного впливу на людину та їх сприйняття [41].

Ефективність з якою проводиться ІнфВ, прямо зумовлюється вибору певної моделі впливу. Обширні дослідження вчених виокремлюють такі моделі ІнфВ: масової демонстрації, пропагандистської комунікації, дезінформаційної кампанії, нейтралізації, масової комунікації, семіотичну та резонансного впливу [8, с. 14].

Організація національної ІБ суспільства змушує робити акцент на «метагру» світової політики, яка зараз кардинально перетворює норми гри в нові, в той час, як колись світова політика тільки впроваджувала встановлені.

Іншими словами, задум ІнфВ прогнозує застосування інформаційних стратегій – сукупність заходів та ситуацій пов'язаних спільною ціллю, місцеперебуванням і часом, для керування системою маніпулювання, для встановлення та збереження інформаційних привілеїв через психологічну пропаганду на процеси життєдіяльності в суспільних системах противника. Використовуються різні способи боротьби під час цих стратегій: отримання вірогідної інформації про противника в результаті аналізу відкритих даних, яких сповна ЗМІ та соціальних мережах, її перехоплення, незаконного доступу з подальшим викривленням, руйнуванням, заміною шифрування для визначення настрою та наряду населення та уряду; знищення важливих компонентів структур управління державою і військовими силами тощо [25].

Водночас військове та психологічне втручання РФ до Автономної Республіки Крим (АРК) призвело до повної окупації загальної площі, підкорення установ та об'єктів стратегічного значення, особового складу та військової техніки та привласнення важливими системами інфраструктури. І навіть попри сфабриковані висновки референдуму, які не визнаються провідними країнами світу, президент та уряд РФ спеціально поспішно прийняли позитивне рішення про трансформування АРК й Севастополю приналежністю до території РФ [42].

Згідно з опитуваннями приватної російської організації «Левада-Центр», 58% громадян РФ були на боці вторгнення російських військ на територію АРК та в інші області України, 43% – були переконані, що лише війська РФ зможуть

захистити російськомовне населення на території України від націоналістів. А за даними соціального опитування, що проводив Фонд «Громадська думка», анексія АРК підняла рейтинг президента РФ на 20%: спочатку з 44% – на початку лютого, і до 64% – у кінці березня. Це надзвичайно безпрецедентна за весь час, спеціальна операція пропаганди, що вразила надзвичайним ефектом і за це отримала таке масове схвалення росіян від проведеної політики президента РФ щодо України» [18].

Можна дійти до висновку, що ведення ІнфВ в Україні негативно вплинуло на:

- збільшення еміграції населення (державна служба статистики проаналізувала, що на початку революції у 2013 році вона склала 22 187 особи, вже в жовтні 2019 року – 4 млн осіб);
- часткову втрату цілісності території (анексія АРК та захоплення частини Донецької та Луганської областей);
- стан економіки та промислового виробництва.

У реальних бойових діях бажаний наслідок отримується шляхом здійснення залякувань і руйнування території, на відміну від ІнфВ, де все проходить здебільшого через психологічну маніпуляцію підсвідомістю та нав'язування певних думок.

Хочу підкреслити, що сили РФ та України в ІнфВ завжди були нерівними. Населення РФ постійно отримує всю необхідну інформацію з федеральних каналів, які контролюються державою, на противагу їм, українці – з телевізійних каналів, які належать олігархам. Іншими словами, довіра до інформування у нас значно нижча, ніж у РФ. За 29 років незалежності ще досі не створено єдиної системи інформаційного захисту, що зараз дуже ускладнює протидію інформаційним операціям [12]. Проблематика ще у тому, що ЗМІ часто зайняті суб'єктивним інформуванням, тобто збирають дані, які підтверджують конкретну думку, замість висвітлювання з двох сторін.

Специфіка ІнфВ між Україною та РФ:

- створення теорії керованого хаосу;

- висвітлювання окремої інформації, що створює певну реальність;
- трансформація патріотизму – відокремлення свідомості українців від радянських традицій;
- спільна історична спадщина України й РФ, яка стала провокатором для захоплення [49].

Також варто зазначити, що РФ у своїх ЗМІ давно висвітлює Україну, як ту, що стоїть в економічному та суспільному розвитку далеко позаду. Тому, нові акції з пропаганди являються лише продовженням того, що існувало завжди, що зараз значно полегшує продовжувати свою психологічну операцію [8, с. 10-11].

Отже, специфіка ІнфВ між РФ та Україною є доволі складним явищем, адже окрім використання традиційних методів, які викликають хаос, РФ ефективно використовують психологічні операції. Це цілком відповідає її методам рефлексивного контролю масової свідомості, який складає основу гібридної війни. Стратегія РФ – в максимальному управлінні сприйняттям, коли зазначений факт не такий важливий, як його правильне тлумачення противником.

Можна відокремити три характеристики російського варіанту ІнфВ:

- зменшення проведення реальних бойових дій;
- регулярна пропаганда поділу на «війну» та «мирність»;
- зосереджування на психології громадськості.

2.3. Проблеми правового регулювання заходів забезпечення інформаційної безпеки України

ІнфВ, яка здійснюється РФ проти України, може бути націлена проти будь-якої країни Європи. Вона є справжнім викликом для усієї міжнародної спільноти та вже сьогодні призводить до зростання кількості інформаційних загроз по всьому світу.

Тому беззаперечно, фундаментальну основу для протиборства в антиукраїнській ІнфВ має складати комплексна система захисту та

інформаційної безпеки суспільства, яка слугувала б утвердження законодавчого права на кіберпростір, який звільнений від даних, які являються загрозою моральному та психологічному стану населення.

Шкода визнати, але український уряд, громадяни та інтернет-ЗМІ були неготові до масштабної військової та інформаційно-психологічної пропаганди. Тому першим дорученням усіх державних та суспільних сфер стала створення в терміновому порядку обов'язкових заходів безпеки щодо зменшення впливу диверсійної діяльності РФ проти України та протидія подальшого розгортання. Ці завдання, що постали перед урядом України, потребували вжиття нагальних рішень, тому, 28 квітня 2014 року Указом Президента України було введено в дію рішення Ради національної безпеки та оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» у якому висвітлено вдосконалення законодавчого та правового забезпечення про запобігання та зменшення теоретичних та фактичних загроз національній безпеці в кіберпросторі, а саме:

- створення інфраструктури для протидії негативному психологічному впливу;
- створення проекту Стратегії розвитку інформаційного простору системи забезпечення ІБ держави та проекту Стратегії кібернетичної безпеки;
- створення проекту Закону України про кібернетичну безпеку [37].

На зміну попередньої – Указом Президента України від 25 лютого 2017 року №47/2017 «Про Доктрину інформаційної безпеки України», було зазначено, що характер актуальних загроз ІБ в кіберпросторі потребує впровадження новітніх підходів для створення комплексу систем захисту та розвитку інформаційного простору в умовах вільного володіння інформацією. Єдиний мінус – він не визначає законодавчої організації такої системи. Указом зазначається, що правова основа Доктрини є Конституція України, закони України, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 6 травня 2015 року «Про

Стратегію національної безпеки України» та міжнародні договори, обов'язковими яких зробила Верховна Рада України. Отже, Указ взагалі не визначає законодавчість, хоча Закон України «Про основи національної безпеки України» все ще діяв [45].

На сьогодні прийнято закон конституційного характеру з питань інформаційної безпеки – Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, однак його пункти досі не зазначаються в Указі «Про Стратегію національної безпеки України» [19, 45].

Ще однією головною відмінністю є поняття стратегічних, урядових та кризових комунікацій. За оцінками проведених досліджень фахівців з ІБ, в першу чергу потрібно було визначити теоретичні визначення ІБ України, яка взагалі є предметом регулювання. Основною метою Доктрини стало уточнення підґрунтя організації та вдосконалення державної інформаційної політики щодо протистояння інформаційно-психологічному впливу РФ в сьогodнішній гібридній війні. Нею також визначаються національні інтереси України у сфері кіберпростору.

Хочеться зазначити, що вперше в Указі зустрічається – «Механізм реалізації Доктрини». Він занепокоює, бо містить абсолютно не задекларовану роботу із забезпечення ІБ України – Міністерством інформаційної політики України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством оборони України, Міністерством культури України, Державного агентства України з питань кіно, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Національного інституту стратегічних досліджень, які повинні організувати в рамках своїх повноважень реалізацію інформаційної політики ІБ України [15].

З цього випливає необхідність ретельної роботи над новими законодавчими актами. Потрібно бути відвертими та чесними – Доктрина не прямий документ, який регулює абсолютно всі сфери діяльності забезпечення та вдосконалення ІБ. Вона лише зазначає критично важливі питання, а

центральні органи виконавчої влади, уряд та Збройні сили мають деталізувати у своїх нормативних документах, зазначені у ній вимоги, під себе.

Не менш важливим фактом являється нестача робочих інфраструктур з керування діяльністю ІБ. Приклади взаємодії органів управління з волонтерські організаціями – лише винятки, які наголошують на необхідності офіційної управління з боку влади. Абсолютно точно – необхідність правомірного контролю в Доктрині задекларований. Проте, механізм роботи не прописаний.

Отже, слабким місцем Доктрини є недостатнє законодавче регулювання, тому здійснюється максимально можливе залучення громадськості до заходів забезпечення ІБ України. Такі громадські проекти, як «СтопФейк», «Інформнапалм» вже сьогодні існують та ефективно протидіють. Проте, в нормативному плані їх ніби то й нема, а їх співпраця з державою практично не регламентована.

Висновки до розділу 2

Показана вище ситуація проведення РФ ІнфВ проти України, вже протягом довгого часу не дає правильно та регламентовано реагувати на події, що розвиваються у сповільненому режимі. Проте, якщо у реальних бойових діях потрібний результат досягається через руйнування територіальної цілісності та фізичну розправу, то в ІнфВ все здійснюється через психологічну атаку над підсвідомістю та пропагандистським впливом на певні дії.

Ефективність з якою проводиться ІнфВ, прямо зумовлюється вибору певної моделі впливу. ІнфВ РФ та України розпочалась ще з початку незалежності та продовжує постійно адаптуватись під поставлені нові цілі та мету. За цим слідує факт того, що маніпуляції, тактико-стратегічні операції, психологічні проекти та заходи, спрямовані для маніпуляції населення не лише України, а й Росії та країн Заходу, проте різними засобами впливу та примусу.

З цього випливає, що мета здійснення РФ ІнфВ проти України проводиться для знищення державності та патріотизму; в РФ – для отримання повного садистського контролю населення та залякування для забезпечення

підтримки у протиправних дій керівництва; в країнах Заходу – для приниження в їх очах політичного керівництва України та її Збройних Сил.

Справжня жорстока агресія проти України, що почалась з анексії АРК та Севастополя, а потім переросла на загарбницьке захоплення територій на території Донецької та Луганської областей, сьогодні приховується проведенням масштабної інформаційної стратегії, тотальною дезінформацією населення і повноцінним використанням фейкової інформації на всіх рівнях, особливо в соціальних мережах.

Якщо Україна хоче вистояти в цій нелегкій боротьбі, державна влада має виробити комплексний підхід до протистояння проблемам, спричинених тактикою інформаційно-психологічної гібридної війни, оскільки наразі реагування незадовільне та має характер вибіркового та певної міри хаотичних дій.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК «ЗБРОЇ»

ЕФЕКТИВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ НАСЕЛЕННЯМ

3.1. Перше протистояння – заборона використання сервісів «Яндексу»

Військова агресія РФ із початку лютого 2014 року доказала те, що психологічний вплив у відносинах між державами можна використовувати не лише для досягнення своєї мети в зовнішній політиці, але й для проведення повномасштабної інформаційної пропаганди та, пізніше, розгортання справжньої війни. Пропаганда гасел братського народу, «Великої Перемоги», жахів початку війни країнами Заходу – радянський уряд задовго та поступово проводив пропаганду для насадження власних цінностей.

Окрім того, вивчаючи зміст пропаганди, можна стверджувати, що її використання здійснюється для створення фактичних чинників для проведення реальних бойових дій. Загалом, протести 2013 року на Майдані могли стати причиною відкритого бойового конфлікту. Спираючись на поширені стереотипи та міфи, російська пропаганда викривляла справжні причини протестів, паплюжила цінності проведення Майдану, навішувала негативні висловлювання й виголошувала, що російськомовне населення України має оборонятись та забезпечила готовність до кровопролиття. Це відбувалося на тлі паплюження цінностей Євросоюзу й НАТО, критики євроінтеграційного курсу, формування ряду жахливих міфів стосовно цього (не оминаючи пропагандою гомофобію, одностатеві шлюби, та релігійними питаннями тощо) [8, с. 13].

Події, які ведуться останні роки, показують, що маніпуляція спроможна перетворювати сусідів на запеклих ворогів. Передусім, я веду мову про те, як від поширення ненависті російські сепаратисти перейшли до закликів убивати українців. Потрібно згадати, що це почалося в кінці квітня, після жахливих

подій в Одесі 2 травня 2014 року, паралельно з розгортанням військових бойових дій проти населення України. Психологічна готовність громади до насильства або підтримки агресії проти таких самих українців була потрібна для забезпечення росіянам висловлювання підтримки вторгнення [42].

Шкода, що наша держава ще не в списку тих країн, які вже навчилися та опанували на національному рівні засоби протидії психологічним пропагандам та самим їх реалізовувати проти ворога. Слід підкреслити, що тематика пропаганди не досліджувалася взагалі.

Отже, яким психологічна пропаганда нав'язується до користувача глобальної мережі інтернет? Для результативного впливу пропагандистських дій насамперед використовують одночасно традиційні ЗМІ та соціальні мережі, що стрімко розповсюджують користувачам певну маніпуляційну інформацію. Її мета полягає в досягненні стратегічної психологічної переваги через маніпулятивне нав'язування населенню противника бажаних думок та поведінки, для певної переваги ворога.

Передусім такими засобами психологічного впливу є інтернет-ЗМІ та соціальні мережі, які швидше передають повідомлення та дають можливість оперативно ними обмінюватися, підтримувати зв'язки комунікацій, формувати та доносити до цільових груп певні психологічні операції, які поступово впливають на думки та підсвідомість.

Потужною площадкою для проведення масштабної російської пропаганди є розміщення в соціальних мережах сепаратистських організацій та груп. Вплив соціальних мереж працює максимально зосереджено, поширюючи «вірогідну» думку та керуючи громадою у «правильному» напрямі, тобто «конвергентні медіа» є одночасно засобом впливу та маніпуляції для реалізації тактики інформаційної агресії [11].

Термін «конвергентні медіа» почали використовувати ще на початку 21 століття, коли виникли перші електронні ЗМІ. «Конвергентні медіа» – це насамперед нові технології, взаємозв'язок старих традиційних медіа з глобальною мережею інтернет.

Словник «Webopedia» трактує «новітні медіа» як «загальний термін для багатьох різних форм електронної комунікації, заснованої на використанні комп'ютерних технологій». До нових медіаресурсів відносять безліч ЗМІ, що розповсюджуються через глобальну мережу інтернет, а саме: вебсайти, плеєри телеканалів, «CatchUpTV», відеосервіси – «Hulu», «YouTube», блоги – «Twitter», соціальні мережі – «MySpace», «ВКонтакте», «Однокласники», «Facebook», «LinkedIn», портали суспільної журналістики – «Digg», радіосервіси – «Pandora», фотосервіси – «Flickr», «Picasa», мобільні комунікації та багато інших [7].

У новітніх медіаресурсах можна швидше розповсюджувати певну інформацію залежно від ситуації та поведінки обраної цільової аудиторії. На противагу від звичайних ЗМІ, аудиторія яких пасивні користувачі, засоби онлайн комунікації створили безмежні можливості для розвитку комунікацій між особами, зацікавленими в надсиланні інформації, і аудиторією, якій воно призначене. Звичайні ЗМІ зараз відступають, даючи дорогу глобальним соціальним мережам та онлайн ресурсам, при цьому кожного разу втрачаючи рівень своєї довіри як джерела інформування, з боку аудиторії, на яку він намагається вплинути.

Новітні медіаресурси стали дуже ефективним типом спілкування та комунікацій, здатними передавати повідомлення конкретним цільовим аудиторіям, розширяючи свій психологічний вплив. Знаючи способи поведінки в кіберпросторі, вони можуть маніпулювати державними інтересами та створювати та впливати на цілу глобальну структуру інформаційного простору [43].

Категорично не можна заперечувати діяльність лідерів міжнародних соціальних мереж – «Facebook», «Twitter», «ВКонтакте» та аналогічних ресурсів, адже вони досягли неймовірного результату – впровадили певні алгоритми для обміну даними та ведення зовнішньополітичного діалогу, ставши ефективним засобом маніпулятивного впливу.

Соціальні мережі мають величезні переваги над традиційними ЗМІ. Насамперед це безкоштовне розміщення інформації або посилання на вебресурс; обсяг, не обмежений площею розміщення або часом; вся інформація доступна там, де є вихід до інтернету; використання різних видів транслявання даних (фото- та відеоматеріали) [48].

Використовуючи потенціал соціальних мереж, сама того не знаючи, аудиторія може швидко отримувати фейкову, перекручену інформацію, плітки, підроблені компрометувальні фото- і відеоматеріали. Розміщені там, неправдиві дані, також можна транслювати на забороненому сайті, на який потім можна перейти, а інформацію з нього – транслювати іншим користувачам. Після цього все відбувається циклічно – фейкову статтю беруть інші соціальні мережі чи онлайн ресурси, та знову поширюють в повному обсязі чи частково. Крім того, в соціальних мережах можна виривати повідомлення з контексту, транслювати лише неважливі сюжети, перекручувати, замовчувати невігідну інформацію, викладати напівправду, посилаючись на авторитетні джерела. Особливістю розповсюдження інформації через них є те, можна транслювати не лише неперевірену інформацію, а й відверту неправду, яку миттєво підхоплять численні сайти, а про спростування проінформують лише одиниці.

Соціальні мережі є основним способом формування фейковості та засобом поширення пропаганди як одного зі способів реалізації інформаційної агресії. Сьогодні фейком найчастіше називають:

- створені у програмі Photoshop фейкові картинки;
- фейковий відеоматеріал, який створений в різних часах та місцях;
- перекручені новинні статті, які спершу складно відрізнити від правди (те, що раніше звалося «газетною качкою»);
- сторінки в соціальних мережах, створені від імені інших (переважно відомих) людей [43].

Одним із перших прикладів фейку під час висвітлення подій в Україні 2014 року висвітлювалась підставна жіночка, що вміло входила в різноманітні

ролі –солдатської матері, харків'янки, а потім втіачки [27]. Моніторинг російських соціальних мереж протягом 2014–2015 років довів, що діяльність більшості з них спрямована на приниження української нації та розколу нашої держави, розповідаючи про «величие русского Духа» та «славу русского оружия». Російські онлайн ЗМІ позиціюють українців як недоумків і жорстоких союзників фашистів чи «європейської прислуги». Ці висловлювання демонструють агресивну зневагу державної політики РФ до нашої країни. [24].

У соціальних мережах проросійськими активістами постійно здійснюється поширення промов найвищих осіб керівництва. Зокрема, президент РФ постійно протягом останніх 6 років у своїх промовах висловлювався некоректними фразами, стверджуючи, що «Україна – це навіть не держава» у 2008 році, «Росія могла б перемогти в Другій світовій війні та без України» у 2010 році, а під час виступу на Федеральних зборах 18 березня 2014 року заявив, що «в Україні взагалі немає з ким говорити», а дії російських військ на території суверенної України назвав «захистом» мешканців Криму, які «звернулися по допомогу до Росії», «Крим ніколи не буде бандерівським» [24].

Для створення враження, що світовий медіапростір підтримує дії РФ, її інформаційні агенції й сьогодні вдаються до своєрідного трактування заяв міжнародних лідерів (Дж. Керрі – агенція ІТАР-ТАРС, позиції Китаю – ІА REGNUM). Також вони поширюють спеціальні теги, позначені червоним шрифтом: «Угроза гражданской войны на Украине» – «ІА REGNUM», «КРИЗИС НА УКРАИНЕ» – «ІТАР-ТАСС» (див. рис. 3.1) [48].

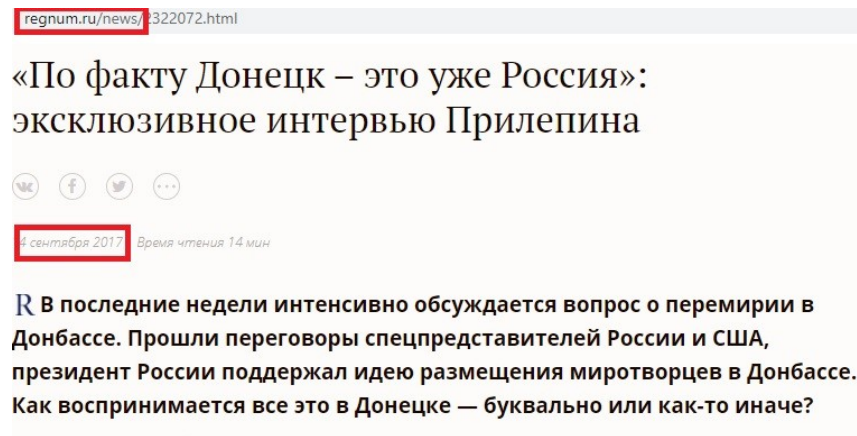

Рис. 3.1. «По факту Донецк – это уже Россия», 4 вересня 2017 року,
«Regnum.ru»

В умовах зростання процесів спілкування, надзвичайно важливого значення набирає вплив соціальних мереж, які дають змогу створювати певні соціальні спільноти та групи, об'єднаних однаковими інтересами, в режимі онлайн. Тому «суспільні» мережі, опираючись на сучасні комунікації, стали проявом людської громади [39]. Соціальні мережі – це спільнота онлайн користувачів, об'єднаних за будь-якою ознакою на основі одного ресурсу, при чому на це не впливає географічна віддаленість її користувачів.

Соціальні мережі, що стали найбільшими платформами для обміну та поширення інформації, зокрема й дестабілізаційного сенсу. За оцінками фахівців з інформаційних технологій, ефективність від використання соціальних мереж для впливу на підсвідомість суспільства в десятки разів вища, ніж від стандартних засобів психологічного впливу.

У сучасних соціальних умовах їх можна прирівняти до ЗМІ, оскільки вони втілюють всі функції, що притаманні традиційним ЗМІ. За доступністю глобальна мережева комунікація є найпродуктивнішою. Звичайні ЗМІ спочатку виконують роль акумуляції інформації, лише потім сортування та її поширення, на противагу їм – соціальним мережам притаманна безмежна кількість незалежних центрів акумуляції та поширення даних, що обумовлює її глобальність і свободу дій [43].

Нас вже не дивують масові заходи та протести, створені в соціальних мережах. Зокрема, через групи «Сопротивление Новороссии», «Антимайдан» у соціальній мережі «ВКонтакте» постійно пропагандуються заклики до акцій проти «нацистського маршу» і «бандерівського свавілля», через активні групи «Жизнь солдата», «ДМБ Солдаты» та інші [49].

Яскравим прикладом витоку даних військовослужбовців є встановлення на смартфоні додатку «ДМБ таймер». Його завдання – показати, скільки часу залишилося до демобілізації та допомогти відстежити всі важливі дати служби. Розробники запевнюють, що це корисний додаток, який дозволяє поспілкуватися з тими, хто теж зараз військовослужбовець або чекає на солдата. Програма безкоштовна, тому привертає увагу бійців. У відкритій статистиці на «Google Play» – 1–5 млн завантажень. Скільки з них українських – точної інформації немає.

Але створений він у 2014 році в РФ, про що красномовно свідчить електронна адреса технічної підтримки – @yandex.ru. Проте навіть це все одно не зупиняє багатьох українських бійців нею користуватися. Додаток витягує корисну російським спецслужбам інформацію – при реєстрації користувача програма змушує вказати прізвище військовослужбовця, свій підрозділ і пропонує занести у список своїх товаришів по службі різного призову.

За замовчуванням, при встановленні додаток отримує доступ до перегляду даних на USB-накопичувачі, зміни та видалення даних, управління і зберігання документів, отримання даних з Інтернету, перегляду підключень до мережі, блокування переходу пристрою в сплячий режим. Це дає можливість розробникам, відповідно, російським спецслужбам, відстежувати переміщення та точне місцеперебування окремих військових та цілих підрозділів ЗС України. «ДМБ Таймер» – це тільки один приклад програми-шпигуна, але насправді їх десятки. Боротися з цим загрозовим явищем треба просвітницькою роботою серед українських захисників. А це вже компетенція Міністерства оборони [46]. (Див. рис. 3.2.)

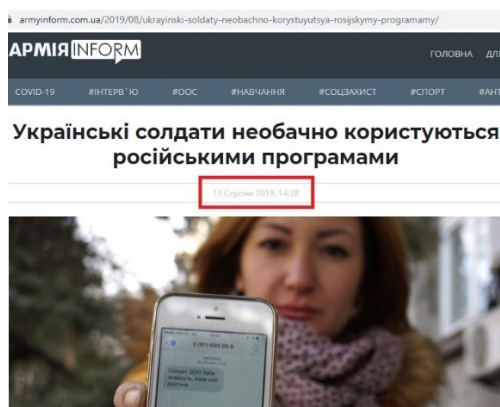

Рис. 3.2. Неосвіченість українських військовослужбовців, 13 серпня 2019 року, АРМІЯ ІNFORM

Соціальні мережі й досі виконують особливу роль у ворожнечі та збільшення жорстокості та насильства протягом зими – весни 2014 року. На початку російських бойових дій (грудень 2013 року) було засновано численні групи в соціальних мережах (передусім у «ВКонтакте»), які пропагували ідеї Антимайдану. Спочатку велика кількість користувачів мала зазначене місце проживання в російських містах, у лютому – березні серед них вже більшість вихідців із Криму, це вказує на активне залучення місцевого населення до ІнфВ на боці РФ. Проте, ще пізніше кількість користувачів цих груп збільшилася через населення східних та південних областей, що є причиною зростання напруги та залучення до суперечки ще більшої кількості населення [51].

Все частіше в соціальних мережах розповсюджується все більше кількості фейкової інформації: абсурдні фото, відеоматеріалів очевидців, коментарі користувачів тощо. Загалом через них транлюються ті самі міфи й стереотипи, які створює російська пропаганда; створюється емоційний стан тривоги та постійної готовності до провокування агресії.

Українські спеціалісти з інформаційних технологій займались вивченням розвитку глобальної мережі інтернет, появу онлайн ЗМІ та створення блогосфери, проте зараз мало існує досліджень про психосоматичний вплив соціальних мереж на користувачів.

Переломний момент – 15 травня 2017 року своїм указом колишній президент Петро Порошенко ввів санкції проти російських компаній для зменшення прибутку та їх вплив під час російської агресії на сході України. До цього списку потрапили антивіруси «Kaspersky Lab» і «Dr. Web», всі сервіси «Яндекса», компанії «АВВУУ», «1С» та «Mail.ru Group», якій належать соцмережі «ВКонтакте» й «Однокласники». І хоч в Україні вже три роки діє заборона на російські інтернет-сервіси, це не заважає їх досі відвідувати тисячам українців, а артистам і ЗМІ вести там свої облікові записи [22]. Цілі цього блокування були наступними: захистити українців від пропаганди РФ та перестати поповнювати державний бюджет агресора, спробувавши завдати економічних збитків для компаній РФ через припинення їхньої роботи на території нашої країни.

Це складне рішення було підтримано НАТО. В заяві йшлося, що цей Указ був пов'язаний із питанням забезпечення інформаційної та політичної безпеки України, а не порушення Конвенції захисту прав людини про свободу слова. «Яндекс» заявив, що головними постраждалими від таких санкцій стануть лише українські користувачі, яких на той момент було приблизно 11 мільйонів. «ВКонтакте» оголосили себе поза політикою. Російські ЗМІ почали звинувачувати українську владу у цензурі. Потім почали виголошували навіть таку дезінформацію, що всі українські інтернет-ресурси будуть також заблоковані. Проте у них і так багато досі заборонено.

Через три роки – 14 травня 2020 року чинний президент України Володимир Зеленський продовжив санкції щодо російських інтернет-сервісів ще на три роки. Багато користувачів сподівалися, що з приходом до влади команди «Зе» обмеження знімуть – під час передвиборчої кампанії він скептично висловлювався про блокування «ВКонтакте» й «Однокласників». Однак за місяць до закінчення дії указу Служба безпеки України виступила за продовження введення санкцій. На їх думку, це необхідно для захисту українців від фейків і пропаганди із боку РФ, що здійснюється через соціальні мережі.

За даними СБУ, в травні 2017 року в соціальній мережі «ВКонтакте» було понад 800 груп, які цілеспрямовано розповсюджували пропаганду серед населення України. Через три роки після заборони використання російських сервісів, українське суспільство розділилося майже порівну в оцінці обмежень. За даними українських соціальних опитувань, в березні 2020 року – 49% українців підтримували ідею продовжити санкції проти РФ, 43% – були проти. До порівняння, у липні 2017 року санкції підтримували лише 36% українців, проти – 48%.

Було визначено певну тенденцію – за три роки блокування російських соціальних мереж, українці стали значно менше ними користуватися. До порівняння, у квітні 2017 року до 10 найпопулярніших сайтів в Україні входили чотири російських ресурси – «ВКонтакте» (3 місце), «Mail.ru» (4 місце), «Яндекс» (5 місце) і «Однокласники» (9 місце). Охоплення соціальної мережі «ВКонтакте» становив 80%, «Однокласників» – майже 50% [44]. (Див. рис. 3.3.)

Сайт	Охоплення за березень 2017, (%)	Охоплення за квітень 2017, (%)
1 google.com.ua+google.com	88,4	87,2
2 youtube.com	80,3	78,7
3 vk.com	79,9	78,3
4 mail.ru	64,4	62,3
5 yandex.ua+yandex.ru	63,3	62,3
6 facebook.com	56,2	54,2
7 olx.ua	55,6	53,1
8 wikipedia.org	51,9	50,2
9 odnoklassniki.ru	48,6	46,9
10 privatbank.ua+privat24.ua	48,3	47,1
11 rozetka.com.ua	41,8	39,3
12 prom.ua	42,5	38,6
13 sinoptik.ua	34,2	37,4
14 ukr.net	31,7	30,3
15 aliexpress.com	30,1	27,2
16 gismeteo.ua	21,0	24,2
17 blogspot.com	27,3	22,9
18 parimatch.com	22,1	22,8
19 instagram.com	22,4	21,6
20 obozrevatel.com	18,7	20,1
21 i.ua	20,7	19,7
22 novaposhta.ua	22,1	18,7
23 segodnya.ua	18,3	18,1
24 work.ua	19,3	17,9
25 kinopoisk.ru	21,2	17,9

Рис. 3.3. Статистичні дані найпопулярніших сайтів в Україні, станом на березень 2017 року

Зараз вони впали в рейтингах найпопулярніших сайтів в Україні. Тепер, головною соціальною мережею для дорослих став «Facebook»: за три роки його охоплення зросло з 40–50% до 70%. Згідно аналізу, у березні 2020 року російські соціальні мережі, за даними аналітичної компанії TNS, не входять до 25 найпопулярніших сайтів на українській платформі мережі інтернет. Немає їх і в топі найпопулярніших мобільних додатків, де 8 з 15 позицій зайняли продукти «Google» і «Facebook».

За даними TNS, ще в листопаді минулого року «ВКонтакте» входив до списку 25 найпопулярніших сайтів України з охопленням у 4,3 мільйона користувачів. А згідно зі статистикою Інтернет Асоціації України, в грудні – перебував на 9 місці з місячним охопленням 22%, охоплення «Однокласників» становило 15%, «mail.ru» – теж 15%. Додатками «Яндекса» українці користувалися частіше – місячне охоплення складало 21% [22].

СMeter Site: ТОП-25 Березень 2020			
	Сайт	Лютий 2020, %	Березень 2020, %
1	google.com	93,43	93,56
2	youtube.com	72,51	73,95
3	facebook.com	64,79	67,92
4	wikipedia.org	53,51	55,94
5	privatbank.ua	41,98	43,04
6	rozetka.com.ua	42,71	41,36
7	ukr.net	39,73	40,52
8	olx.ua	38,96	40,39
9	prom.ua	42,93	40,07
10	rbc.ua	21,95	32,99
11	instagram.com	31,10	32,16
12	sinoptik.ua	32,86	31,29
13	nv.ua	15,70	28,84
14	pravda.com.ua	14,44	24,27
15	tsn.ua	19,02	23,34
16	blogspot.com	16,81	23,04
17	24tv.ua	19,61	22,80
18	minfin.com.ua	12,02	20,08
19	gismeteo.ua	15,25	19,50
20	livejournal.com	13,88	19,42
21	ivi.ru	15,46	18,56
22	obozrevatel.com	14,89	18,53
23	i.ua	16,74	18,01
24	novaposhta.ua	16,61	17,60
25	segodnya.ua	16,55	17,52

Рис. 3.4. Статистичні дані найпопулярніших сайтів в Україні, станом на березень 2020 року

Показовим фактором тут став географічна особливість – російські соціальні мережі зараз більш популярні на півдні та сході України. За даними Google Trends, «ВКонтакте» найчастіше шукають в Криму, Донецьку, Луганську, Миколаєві, Запоріжжі та Херсоні.

На думку СБУ, введення санкцій проти використання російських сервісів, виконало покладену головну функцію – обмежити психологічний вплив РФ на українське населення. До прикладу, санкції завдали економічних збитків компаніям «Mail.ru Group» і «Яндекс», які заробляли на показі таргетингової реклами для українських користувачів. У компанії «Mail.ru» збитки за другий квартал 2017 року оцінили в \$ 13 млн – 1,5% від прибутку компанії за цей період [44].

Шкода, що попри заборону використання російських соціальних мереж, її порушують окремі українські ЗМІ та артисти, які досі продовжують вести свої сторінки у «ВКонтакте». Наприклад, паблік ТСН налічував 1,5 млн підписників, а середнє охоплення одного інформаційного поста – близько 20 тис. переглядів. Видання «Кореспондент» теж активно користується обліковою сторінкою – у нього 433 тис. підписників, проте пости набирають в середньому всього 700–1000 переглядів [44].

Разом із тим «ВКонтакте» досі працюють спільноти, які поширюють антиукраїнський контент. Наприклад, досі група «Антимайдан» проводить ефективну політику пропаганди та налічує понад 450 000 учасників. Публікації, які набирають 10000–12000 переглядів, містять новини про проведення внутрішньої політики владою України з дуже викривленим змістом. Такий же контент публікують групи «Новоросія» та «Русская весна». Спільнота «Новороссия.info» має 21 тис. підписників. Здебільшого пишуть про внутрішні справи окремих районів Донецької та Луганської областей, не оминають найголовніші ситуації в Україні, подаючи їх у доволі агресивному контексті. Проте, охоплення в групі невеликі – 200-300 переглядів на новину [44].

Повертаючись до впровадження санкцій проти використання російських сервісів, хочеться зазначити, що реалізація через інтернет-провайдерів –

найдешевший спосіб обмежити вплив російських спецслужб. Для цього їм не потрібно купувати особливе телекомунікаційне обладнання. Проте деякі з них не блокують доступ до російських сервісів. Причина проста – у законі немає можливості притягнути їх до відповідальності. Справді, Указ президента є обов'язковим, проте для виконання органами виконавчої влади, але не приватними компаніями, якими є інтернет-провайдери. Через це Указ не забороняє звичайним громадянам обходити обмеження через VPN [44].

Соціальні мережі «ВКонтакте» й «Однокласники» є тільки одним із каналів поширення російської психологічної пропаганди. Зараз вона розповсюджується через весь доступний соціальний простір.

Хочу зазначити, що віднедавна «Facebook» почав спроби боротьби з російськими соціальними мережами. У квітні вона заблокувала 46 сторінок, які справді розповсюджували пропаганду та дезінформацію та мали понад 260 тисяч користувачів у підписах. Сторінками управляли жителі з РФ, окупованих Донецьких та Луганських областей та анексованого АРК. Можна зробити підсумок, санкції проти російських сервісів, частково обмежили вплив російської психологічної пропаганди на українське населення. Проте ІнфВ досі триває на інших площинах – і одним лише блокуванням її не зупинити [42].

Як було підкреслено вище, основна перевага соціальних мереж – загальнодоступність. Якщо онлайн ресурс має свою аудиторію, то соціальні мережі об'єднують охочих завдяки міжнародності. Провідні періодичні видання змушені використовувати спеціальну функцію, що дає змогу оцінити їхні публікації в найбільших соціальних мережах світу – «Facebook» і «Twitter». Це робить їх певною мірою залежними від зазначених соціальних мереж, які стають все більш популярними шляхом інформаційного обміну новинами з міжнародними виданнями. Тепер «Facebook» і «Twitter» стають ефективним інструментом політичних лідерів світу зі своєю міжнародною громадою [30].

Перевага звичайних міні блогів над традиційними ЗМІ також є беззаперечним фактом. Через високу конкуренцію серед таких самих блогів у «природний відбір» відбувається набагато швидше, ніж серед звичайних ЗМІ. В

умовах високої конкуренції блогери працюють швидше та ефективніше за журналістів, оскільки вони не звертають особливої уваги на правдивість, грамотність та правильне оформлення посту. Крім того, блогери розміщують на своїх сторінках безліч «лінків» на сторонні неперевірені сайти, тим самим дезінформуючи користувачів. Тому блогосферу зараз теж активно використовують в ІнфВ. Хочу знову підкреслити, цінність соціальних мереж, з огляду на їх особливі функції, зазначається в тому, що вони є не лише просто засобом комунікації, а й зброєю створення пропаганди та маніпуляції масовою підсвідомістю [30].

А що робити там, де немає доступу до мережі інтернет? Розсилання пропагандистами повідомлень на телефони, дає змогу дістатися тієї частини аудиторії, знаходиться не в зоні досягнення, але це також може збільшити швидкість передавання певного дезінформаційного повідомлення. Причому були приклади, коли терористи через «Twitter» і повідомлення на мобільні телефони ввели в оману багатьох журналістів, які, не маючи часу перевірити факти, дезінформували населення країни [49].

Проте здебільшого через відносно вільний доступ до інформації через мережу інтернет, під час активної психологічної пропаганди здебільшого застосовують такі принципи, як «називай чорне білим», «перекручуй факти», «замовчуй позитивне, розкручуй негативне». Водночас з цим РФ кожного дня блокує «чужорідні» або «нейтральні» точки зору у своїх онлайн ресурсів та соціальних мережах, по своєму «правильно» показуючи викривлену російську реальність. Хочу наголосити, що маніпуляція інформацією, видавання РФ своєї жорстокої агресії за проведення способів із захисту російськомовного населення, психологічні стратегії, кожного дня сіють розбрат і стають причиною кривавих сутичок, зокрема на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей України [33].

Інформаційно-психологічний вплив РФ через інтернет-ЗМІ та соціальні мережі про події в Україні є надзвичайно потужним. Одним із фундаментів для блискавичного розповсюдження викривлених новин користувачам інтернету

стають назви чи такі емоційно забарвлені патріотичні тези, наприклад – «США і Захід хочуть підірвати могутність РФ та розташувати бази НАТО ближче до її кордонів». Таким чином пропагандисти намагаються позбавити користувачів мережі інтернет можливості по-іншому оцінити події в Україні. Тому маємо результат того, що система національної ІБ нашої країни виявилась зовсім незахищеною від такої масштабної інформаційної пропаганди РФ, зокрема, під час анексії Криму та дестабілізації ситуації на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей України [13].

Існує тенденція до підвищення кількості населення, які переглядають телевізійні програми через мережу інтернет, використовують окремі ресурси та ведуть обговорення на суспільні та політичні проблеми у соціальних мережах, що потроху починає змінювати зміст сучасної громадської позиції та проведення дипломатії. Уряди провідних країн світу переносять свої програми в інформаційний кіберпростір, основною аудиторією якої стають мільйони громадян – учасники соціальних мереж [49].

Зараз, в Україні, прийнято багато важливих, але зазвичай зовнішніх актів законодавства у сфері національної безпеки, впроваджено суто теоретичні підходи до забезпечення інформаційної безпеки та здійснення підсилення захисту інформації в державних мережах та установах. Однак питанням протидії інформаційній пропаганді керівництво нашої держави досі не приділяє належної уваги. Відповідно до міжнародних норм, які дозволяють обмежувати маніпуляційний вплив в інтересах національної безпеки країни (ст. 10 Європейської конвенції з прав людини), у РНБО виступають за повну заборону на законодавчому рівні здійснення психологічного впливу РФ [26].

Шкода визнавати, проте доки наша держава реалізовує лише лише пише законодавство, РФ давно вже навчилася ефективно втілювати на практиці жорстокі пропагандистські методи та проводити через ЗМІ соціальні мережі психотропні атаки, мета яких зашкодити інтересам інших держав. На відміну від «демократичного» українського прототипу побудови міцної державної інформаційно-телекомунікаційної мережі, у РФ давно на повну потужність

реалізуються потужні медійні організації, які, відповідно до указів президента РФ, було внесено до критично важливих стратегічних установ держави. Ці створюють продукцію, яка забезпечує тактичне значення для оборони та забезпечення безпеки територіальної цілісності держави, захисту її національних та культурних надбань, та законних «інтересів» громадян РФ. Щодо України – нині більшістю українських традиційних та інтернет-ЗМІ володіють корупційні олігархи, тому це одна з причин, чому наша країна досі в змозі адекватно та швидко реагувати на психологічні напади та дезінформацію ЗМІ сусідніми країнами та спрямовувати зусилля на контролі власної інформаційної політики [49].

Отже, підсумуємо проблеми, які пригальмовують організації роботи з протидії російській пропаганді через сучасні медіаресурси:

- відсутність організованої, дієвої та законодавчої системи забезпечення ІБ в розділі протидії пропагандистським акціям;
- неналежні умови для створення, забезпечення та проведення заходів протидії пропаганді;
- недостатній рівень підготовки у використанні широких можливостей та потенціалу новітніх медіаресурсів;
- попри блокування російських сервісів, які завдають шкоди національній безпеці, а саме – соціальні мережі «ВКонтакте», «Однокласники» та інтернет-видання, зареєстровані поза межами України, неправдива інформація може поширювати через інші соціальні мережі («Facebook»), або отримання доступу через vpn (Virtual Private Network «віртуальна приватна мережа»);
- комерціалізація українських інтернет-ЗМІ;
- збільшення сегменту іноземних інтернет-ЗМІ серед суб'єктів інформаційних відносин в Україні та їхнє використання іноземними державами;
- відсутність дієвого контролю з боку держави, яка не спроможна запобігти іноземному шкідливому психологічному впливу.

Отже, психологічна агресія РФ проти України спочатку в Криму, а потім на тимчасово окупованих територіях Донецькій та Луганській областях супроводжувалася масштабною інформаційною пропагандою, що визначається повною дезінформацією певної аудиторії та масштабним використанням фейкової інформації. Інформаційна діяльність терористичних організацій на Сході України має явні ознаки ретельно підготовленої та давно спланованої психологічної стратегії, що ведеться інтернет-ЗМІ та соціальними мережами, а також базується на підготовці пропагандистського матеріалу згідно з потребами різних верств населення.

3.2. Пошуки російських інтернет-ЗМІ нових способів розповсюдження пропаганди на українське населення

Розпочата у квітні 2014 року збройна агресія на Сході України із захоплення проросійськими активістами адмінбудівель у містах Донбасу, поступово переросла у масштабний воєнний конфлікт. Збройні формування захопили Слов'янськ, Краматорськ, Бахмут та інші міста на Сході України. На цих територіях відбувалися активні процеси «державотворення» – 7 та 28 квітня було проголошено створення так званої «Донецької народної республіки» («ДНР») та так званої «Луганської народної республіки» («ЛНР») відповідно. У травні проведені «референдуми» та проголошено незалежність «республік» від України та їх «державний суверенітет», створені «уряди», «парламенти» і «конституції». 24 травня «республіки» підписали документ про об'єднання у складі «Новоросії», а 26 червня, на першому засіданні «парламенту Новоросії» була ратифікована «Конституція Союзу народних республік».

Від самого початку свого заснування самопроголошені республіки вдаються до різного роду інформаційно-пропагандистських заходів. «Луганська народна республіка» заявляє про рішення обмежити мовлення на своїй території 23 українських і 1 російського телеканалів. Так звана «Рада міністрів ЛНР» прийняла постанову «Про обмеження телевізійного мовлення деяких

телеканалів на території республіки», в якій наголошувалось, що «з метою забезпечення національних інтересів ЛНР, враховуючи, що в продукції деяких іноземних засобів масової інформації містяться відомості та матеріали, які заподіюють шкоду національній безпеці, спрямовані на пропаганду війни, а також спричиняють інші порушення законодавства ЛНР, зокрема, здійснення телемовлення на території ЛНР без відповідного дозволу (ліцензії) на мовлення «обмежується телевізійне мовлення телеканалів». «Рада міністрів» зобов'язала операторів зв'язку, що здійснюють трансляцію (ретрансляцію) телеканалів, «вжити заходів щодо виключення цих телеканалів з сітки мовлення» [10].

У Донецькій області «Міністерство інформації та зв'язку» самопроголошеної «ДНР» зобов'язало місцевих провайдерів обмежити доступ абонентів до ряду українських новинних ресурсів. Компанія «Донецьке кабельне телебачення» заблокувала доступ до інтернет-ЗМК. Ополченці викрили їх у нібито «поширенні завідомо неправдивих матеріалів і наклепу».

На думку професора Г. Почепцова сьогоденний конфлікт між Україною та Росією являє собою «першу смислову війну у світі». У смисловій війні саме образ та візуалізація вмикають світ емоцій, де немає місця раціональним міркуванням. Саме тому інтернет-ЗМІ та соціальні мережі, шляхом своєї візуалізації, стають потужним засобом інформаційно-психологічної війни [8, с. 13].

Завдяки агресивному інформаційному впливу з боку РФ, пересічні громадяни Слов'янська, Краматорська, Маріуполя, Донецька та інших міст сходу довіряли пропагандистським матеріалам бойовиків та протидіяли українським військовим. Використання маніпулятивних технік сепаратистами підтверджується, зокрема, такими лінгвістичними ознаками інформаційно-психологічного («сміслового») впливу:

- знищення ознак військових: «зелені чоловічки», «ввічливі чоловічки»;
- знищення ознак незаконності: «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона»;

- посилення негативної характеристики супротивника: «бойовики», «каратели», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена кийвська влада», «самопроголошений прем'єр»;

- опис дій з метою їх легітимації: захоплення адмінбудівель пояснюється словами «це ж наше, народне, а ми народ» [49].

Ці процеси побудови «сепаратистської державності» відбувалися за масштабної військової, матеріальної, інформаційної допомоги та координації Російської Федерації. Виявлено чимало доказів того, що на території окупованого Донбасу активно працюють фахівці з Росії з інформаційно-психологічних операцій. Зокрема, підтверджена робота трьох станцій радіоелектронної розвідки ЗС РФ поблизу Донецька, Горлівки, Докучаєвська, а також є свідчення використання спецзасобів, що імітують роботу станцій мобільних операторів (наприклад, 6 квітня відбулася масова розсилка СМС-повідомлень абонентам операторів мобільного зв'язку з текстом «З вашого рахунку знято 10 гривень на підтримку сил АТО», що виявилася фейком).

Окремий напрямок інформаційно-психологічних операцій – інтернет-середовище. Низка російських інтернет-проектів націоналістичної чи неоімперської спрямованості перепрофілювалися на рупори донбаського сепаратизму (AnnaNews). Запущено цілий ряд спільнот в соціальних мережах, які імітують інформаційні агентства, новинні сайти, сайти органів влади «ДНР». Інформаційне агентство «Новоросси́я» (www.novorossia.su), сайт «Новоросси́я» (www.novorossia.ru), «Новости Донецкой Республики» (www.dnr-news.com), «ДНР Сегодня» (www.dnr.today), «Информационный корпус» (www.icorpus.ru) – це сайти-клони донецької групи; луганське угруповання має лише www.luganskonline.info. До інтернет-ресурсів терористів варто додати російський ресурс «Русская весна» (rusvesna.su); була спроба навіть створити власну соцмережу – www.noworossia.su, але проєкт виявився неефективним і був закритий [51].

Про пріоритетність завдань пропаганди на окупованому сході свідчить контент місцевих інтернет-ЗМІ. Протягом 01–30 вересня 2020 року сайт інформаційної агенції «Малороссия» (<http://malorossia.info/>) оприлюднив:

- 188 новин про дії місцевої «влади». Це обговорення їхніх «постанов» та «законів», «паркетні» новини про «міністрів»; у цих публікаціях вони є ініціативним суб'єктом міжнародних відносин;

- 93 новини, що змальовували безлад та анархію в Україні. Добираються (або фабрикуються) факти, які свідчать про економічний колапс, деградацію державного апарату, розруху, зубожіння, міжусобиці кланів та бандитизм;

- 71 новину, що висвітлювала Україну як агресора – заяви представників уряду та Президента, звинувачення України в порушенні Мінських угод тощо;

- 47 новин, що були спрямовані на розпалювання ненависті до українців. Головним методом є дегуманізація, зокрема через асоціювання їх із фашизмом, американцями та іншими «вічними ворогами» «русского мира»;

- 22 новини змальовували деградацію української армії [52].

Соціальні мережі відіграють одну з ключових ролей у розпалюванні ненависті та ескалації насильства. На самому початку російської операції було створено численні групи в соцмережах (передусім у «ВКонтакте»), присвячені ідеям Антимайдану в різних форматах. У соціальних мережах поширюються великі обсяги недостовірної інформації: неперевірені «фотофакти», «відео очевидців», «коментарі учасників» тощо. Російські інтернет-ЗМІ та проросійські громади в соціальних мережах маніпулюють інформацією, фотографіями та відео. Найчастіше вони беруть одіозні, криваві або емоційні знімки з інших країн і подій, видаючи їх за українські.

Як свідчить практика воєнних дій, підтримка місцевого населення, населення країни в цілому та міжнародної спільноти є критично важливою для розв'язання конфлікту. Нове явище, що позначає сучасні конфлікти, – це взаємопов'язаність різних цільових аудиторій. У результаті появи нових медіа

збільшилася культурна обізнаність та водночас поглибилася диференціація між цими групами, які, проте, є єдиною глобальною аудиторією.

Російські пропагандистські ресурси вдало експлуатують ідею свободи слова та інформації для поширення дезінформації в американському та європейському суспільстві з метою не просто викликати довіру аудиторії або переконати її у власній правоті (на відміну від класичної публічної дипломатії), а, розповсюджуючи теорії змови та неправдиві чутки, викликати сумніви, розгубленість, відчуття зневіри [9].

Зокрема фальшивими фотографіями, що використовувалася у соціальних мережах, були:

- російська група «Мир 24 ТВ» в соціальній мережі «ВКонтакте» використала фотографію албанських біженців в Косово як ілюстрацію «біженців з України в Ростовську область». Напевно їм здалося, що Ростовська область розташована в передгір'ях Гімалаїв [27] (Див. рис. 3.5.);

Рис. 3.5. «Режим ЧС ввели в Ростовской области. Только за сутки на территорию области въехали более 8 тысяч беженцев»

- фото з поля бою Боснійської війни, зроблене навесні 1999 року, використовувалося російськими інтернет-ЗМІ як приклад жорстоких дій українських військових із красномовним гаслом «Захистимо Донеччину від української армії» під розповсюдженням тегом #SaveDonbassFromUkrainArmy [28] (Див. рис. 3.6.);

Рис. 3.6. «#SaveDonbassFromUkraineArmy»

- відредагована, за допомогою програми «Photoshop», світлина, яка ілюструє, нібито підтримку російськими космонавтами «Донецької народної республіки». Насправді ж, це фото було зроблене екіпажем Міжнародної космічної станції для привітання зі святом Дня Перемоги у 2014 році [28] (Див. рис.3.7.). Не так давно мережу сколихнула абсурдна ситуація, яку спричинила російський космонавт Олена Серова, яка нині є депутатом путінської партії «Єдина Росія» на засіданні Парламентської асамблеї ОБСЄ в Люксембурзі. Вона заявила, що вибухи «українських снарядів на Донбасі видно з космосу». Олена наголосила, що «особисто спостерігала» за бойовими діями на окупованих територіях з Міжнародної космічної станції (МКС). «З борту Міжнародної космічної станції неозброєним оком мені довелося побачити, як рвалися бомби і снаряди на території Донбасу та Луганська. І вони летіли з боку розташування Збройних сил України. А в цей час там гинули беззбройні люди», – заявила вона під час засідання ПА ОБСЄ 8 липня 2019 року;

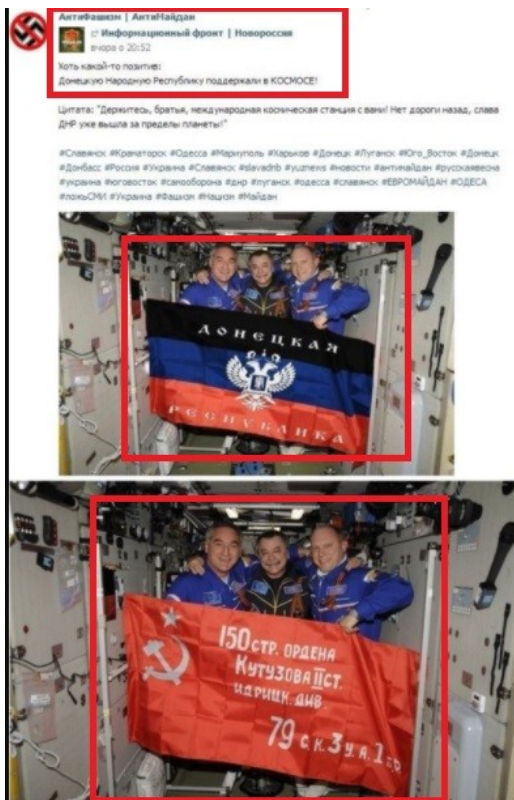

Рис. 3.7. «Донецкую Народную Республику поддерживают в космосе»

- жінку, яка розповідає про звірства Путіна, видали за ненависницю «київської хунти» [28] (Див. рис. 3.8.);

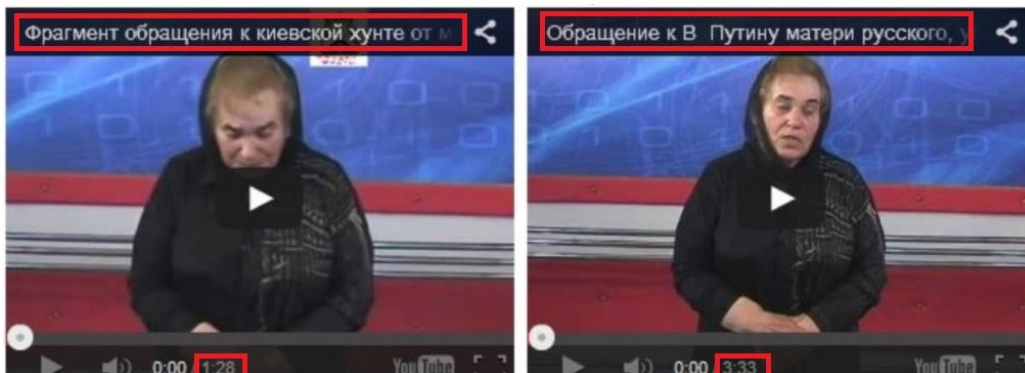

Рис. 3.8. Провокативна назва, без зміни змісту

- у соціальних мережах активно поширювалася новина про те, що в українському місті Тернопіль нібито проходив мітинг за возз'єднання з Польщею. Насправді це антиурядовий мітинг у Варшаві «Wake up, Poland! Thousands Take to Warsaw Streets», проведений у вересень 2012 року [28] (Див. рис. 3.9.);

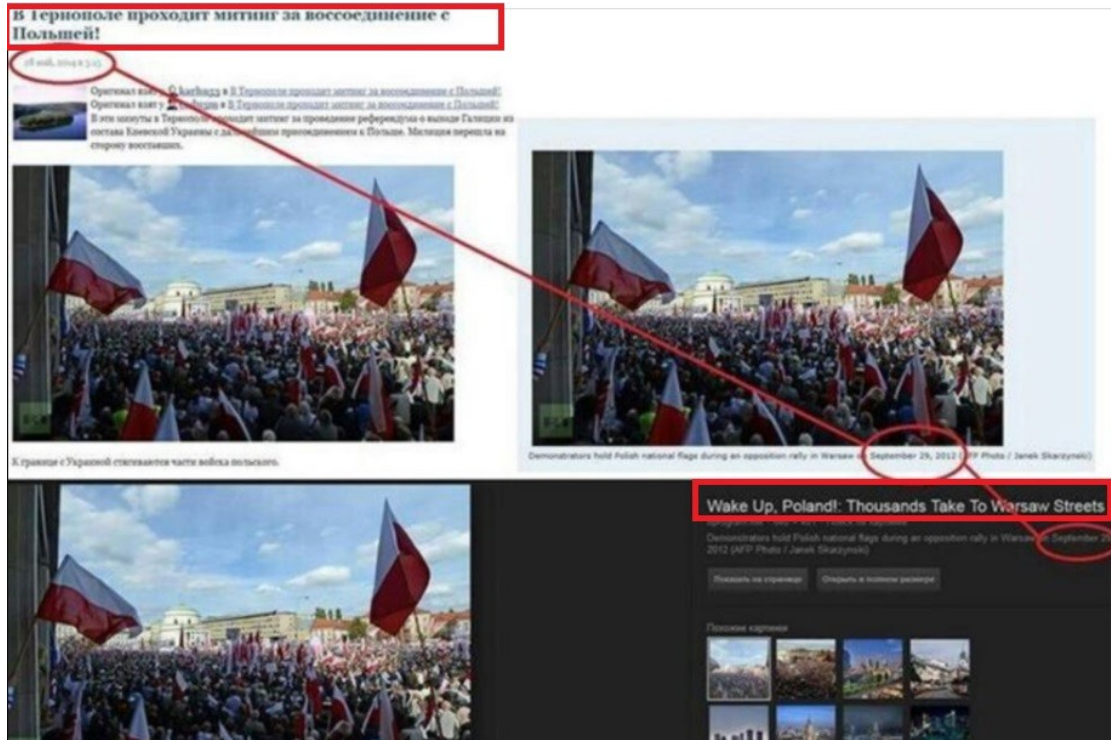

Рис. 3.9. «В Тернополе проходит митинг за воссоединение с Польшей!»

- трупы мексиканських наркоторговців видають за українських військових [27] (Див. рис. 3.10.);

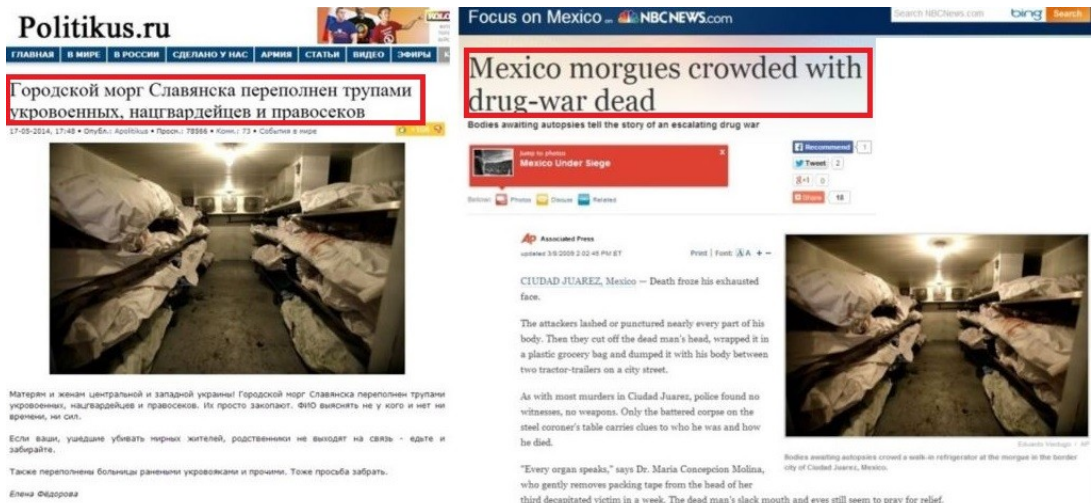

Рис. 3.10. «Городской морг Славянска переполнен трупами укровосенных, нацгвардейцев и правосеков»

- розбомблений Белград демонструють як Слов'янськ, який нібито обстріляла українська армія [28] (Див. рис. 3.11.);

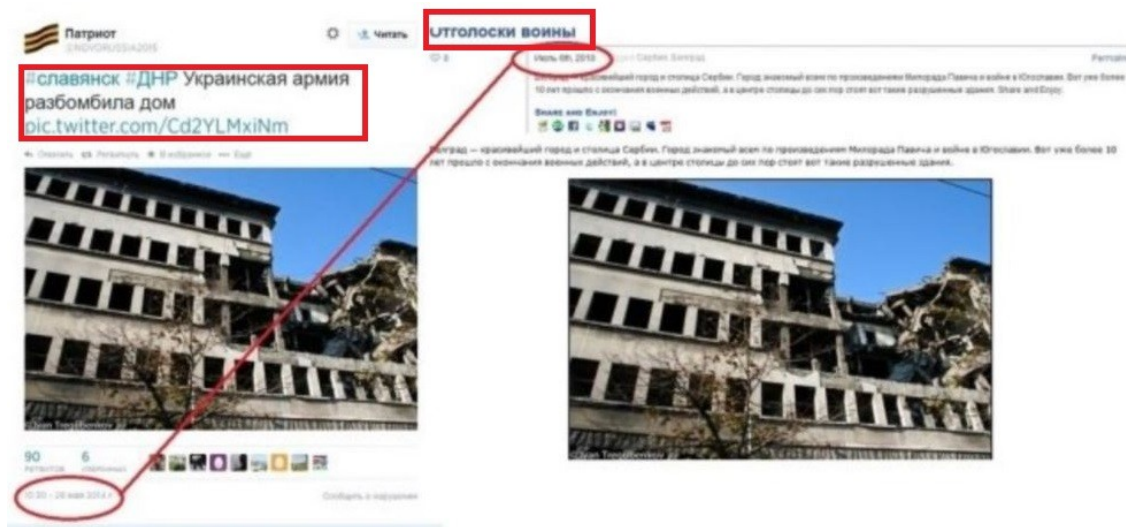

Рис. 3.11. «Украинская армия разбомбила дом»

У мережі інтернет активно розкручувались штучно створені концепти («forced meme») за допомогою відповідних піар-технологій, наприклад, через рекламні віруси. Зокрема, проєкт «Новоросія» штучно і нав'язливо поширювався серед інтернет-користувачів. Сепаратисти також поширювали відповідні агітаційні матеріали, друкували газету «Новоросія», тиражували придуману ними символіку неіснуючого утворення. Словосполучення активно впроваджувався в побут, буквально нав'язувався цільовій групі. Все це робилося з метою забезпечити фальшиву самоідентифікацію жителів Південного Сходу України, виправдати ідею регіональної ворожнечі та створити нову національну ідентичність, альтернативну українській [50].

Отже, можемо бути впевненими – інформаційно-психологічні засоби та технології інформаційної війни, що використовувались терористичними організаціями, мали за мету справляти інформаційний вплив на психіку, свідомість мешканців тимчасово окупованих територій, з метою впровадження необхідних ідеологічних і соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки та прийняття рішень, трансформації в потрібному

напрямку їхніх настроїв, почуттів, волі. Натомість цей арсенал інформаційно-пропагандистських засобів відчутно знизив рівень довіри українських громадян до прокремлівських джерел інформації. Показово, що це стосується жителів регіонів, які вважалися традиційно проросійськими – Півдня і Сходу, а також Донбасу. Так, якщо у грудні 2013 року проросійським інтернет-ЗМІ тією чи іншою мірою довіряли 32% жителів Сходу, а зовсім не довіряли – 13%, то у грудні 2014 року ці цифри становили вже 9 % і 50 %, відповідно. На Донбасі тією чи іншою мірою у 2013 році довіряли проросійським інтернет-ЗМІ 40 % жителів, зовсім не довіряли – 16 %. У грудні 2014 року ту чи іншу ступінь довіри засвідчили менше жителів регіону – 21 %, натомість число тих, хто зовсім їм не довіряє, зросло з 16 % до 29 % [31].

Загалом, інформаційна діяльність терористичних організацій на Сході України можна охарактеризувати як таку, що певною мірою досягла поставленої мети, зокрема на її початковому етапі. Такий результат інформаційних терористичних акцій був обумовлений самою суттю сучасних пропагандистських заходів, потужність яких, збільшується у випадку їх непомітності для цільової аудиторії. На Донбасі активно реалізовувалась не лише політична пропаганда, що надходила від лідерів ополченців («вертикальна»), а й соціальна («горизонтальна») штучно сформована, зокрема у середовищі інтернет-ЗМІ, від структур громадянського суспільства до людини.

Таким чином, інформаційна діяльність терористичних організацій на Сході України має очевидні ознаки ретельно підготовленої інформаційно-психологічної операції (ІПО), що ведеться всіма можливими каналами комунікації. В процесі вироблення інформаційних матеріалів бойовики систематично застосовують сфабриковані аргументи та доводи, що мають переконати об'єкт ІПО (населення окупованих територій, українські військові) у правоті діяльності сепаратистів та сформувати негативне ставлення жителів до української влади та ЗС України. Вигадані аргументи як правило супроводжуються яскравим емоційним забарвленням, доповнені доводами

«авторитетних діячів» та спрямовані на формування довіри до прокремлівських керманів. Особливістю пропагандистських акцій стала віртуалізація інформаційного середовища сепаратистської діяльності – створювались уявні об'єкти, яких фактично чи юридично не існували. Це стосувалось, наприклад, такого утворення як «Новоросія» (історично Донецька і Луганська області ніколи не входили до неї), «ввічливі люди» (про бойовиків з автоматом в руках), «народний мер», «народний губернатор» (юридично такими не були), нібито проведення чесних виборів. Водночас дезінформаційні повідомлення часто містили старі символи з новим значенням, що були застосовані до абсолютно інших об'єктів – «фашисти», «бандерівці», «хунта», «каратели» [49].

3.3. Масштабність та разюча швидкість розповсюдження фейкової інформації

В інформаційній війні проти України Росія максимально і сьогодні використовує всі можливості та переваги інтернет мережі для управління громадською думкою і встановленні контролю над внутрішнім і зовнішнім інформаційним простором.

В інтернет-просторі Росія і проросійські активісти діють у таких основних напрямках:

- публікація численних коментарів в онлайн-медіа під статтями про події в Україні;
- поширення пропагандистських повідомлень, відео та фотоматеріалів у соціальних медіа (соціальні мережі, блоги, форуми, фото і відеохостинги й т.д.) [34].

У рамках першого напрямку російські структури організували публікацію величезної кількості тенденційних коментарів у популярних онлайн-медіа. За оцінками глави PR-агенства Newsfront, в період збройних зіткнень на сході України та останньої президентської виборчої кампанії 82% коментарів на сайтах онлайн-ЗМІ залишають не звичайні користувачі, а так звані тролі –

анонімні інтернет-провокатори, які розміщують подібні повідомлення за певну плату.

Згідно з документами, оприлюдненими хакерською спільнотою Anonymus International, антиукраїнська кампанія почалася у квітні 2014 року і координується Агентством інтернет-досліджень, що міститься в Санкт-Петербурзі. В агентстві працює близько 310 співробітників, у обов'язки яких входить дослідження ЗМІ, робота з соціальними мережами, форумами тощо, а також публікація коментарів у соціальних мережах. Співробітники отримують указівки із розміщення не менше 50 повідомлень на день у спільнотах «ВКонтакте», «Однокласники», «Facebook» та інші. При цьому їм надається набір ключових тез, які необхідно розвивати в інтернет-просторі.

Саме тому в коментарях часто повторюються одні й ті ж висловлювання і твердження, що націлені насамперед на дискредитацію дій нового політичного керівництва України та держави в цілому з одночасним «захистом» політики російського президента Володимира Путіна. У них також часто міститься критика європейських країн за підтримку української революції та її результатів.

Антиукраїнські коментарі публікуються не лише на сайтах українських і російських онлайн-ЗМІ, а й закордонних, таких як Fox News, Huffington Post, The Blaze, Politico, WorldNetDaily, The Guardian, Newsweek та інших. Коментарі щодо подій в Україні відрізняються тенденційністю, категоричністю, агресивністю, зневажливим ставленням до опонентів. [23]

Що стосується проросійської пропаганди в соціальних медіа, треба зауважити, що охопити весь масштаб, формати та змістовне наповнення розповсюджуваних повідомлень надзвичайно складно через їх величезну кількість. Так, на сьогодні виявлено понад півтори тисячі антиукраїнських спільнот та груп. У соцмережі «ВКонтакте» за запитом «Новоросси́я» знайдено 965 спільнот, у найбільшому з яких налічується 78 167 учасників; за запитом «ЛНР» – 131, у найбільшому – 27 322 учасників; за запитом «ДНР» – 397. В «Однокласниках» за тими ж запитами знаходимо 300 груп, у найбільшій з яких

– 74 840 учасників. У «Facebook» за запитом – «Новороссія» – 28 груп, у найбільшій групі – 2303 учасники.

Аналіз публікацій в соціальних медіа свідчить про те, що в мережі інтернет російська сторона продовжує пропагандистську кампанію, розпочату в традиційних ЗМІ. Простір соціальних медіа заповнений інформацією, яка або абсолютно не відповідає дійсності або суттєво спотворює реальний стан справ [51].

Завдання, які вирішуються за допомогою різного роду дезінформації, не відрізняються новизною – це насамперед створення негативного іміджу політичного керівництва України та демонстрація жорстокості українських військових. Для створення потрібної «картинки» того, що відбувається в Україні, використовуються фальшиві документи офіційного рівня, архівні фото та відеоматеріали, що належать до інших подій, оброблені у програмі «Photoshop» фотографії, а також новини про актуальні події у спотвореному, вигаданому вигляді або зі зміненим контекстом.

Для дискредитації політичного керівництва України в соціальних медіа активно поширюються повідомлення, покликані показати прихильність української влади ідеям нацизму і фашизму, а також представити українську владу в ролі маріонеток США. З такої причини, на форумах, в блогах і соціальних мережах було поширено інформацію про прийняття Верховною Радою України законопроекту «Про приналежність до української національності та захисту державотворчої нації». Згідно з вигаданим законопроектом, громадянами України вважаються особи українського та іншого походження, які пройшли процедуру підтвердження громадянства, що включає іспит з української мови та історії українського визвольного руху; а не здача цих іспитів може бути причиною для звільнення чиновників органів державної влади, а громадяни російської національності позбавляються виборчих прав [16].

У соціальних медіа також була опублікована новина про будівництво концентраційних таборів у Донецькій та Миколаївській областях нібито для

нелегальних мігрантів, на замовлення МВС України та за фінансової підтримки Євросоюзу. У повідомленні наголошується, що в країні нелегалів немає і ці табори призначені, скоріше за все, для жителів російської національності та політичних в'язнів, не згодних з новою владою в Києві.

Насправді за інформацією Міністерства закордонних справ України та Державної міграційної служби, будівництво двох пунктів тимчасового перебування нелегальних мігрантів в Донецькій і Миколаївській областях розпочато ще у вересні 2009 року в рамках спільного з Європейським Союзом проєкту «Рeadміт 1». Будівництво пунктів тимчасового утримання мігрантів реалізується відповідно до договору з ЄС щодо реадмісії нелегальних мігрантів, тобто повернення в Україну тих мігрантів, які потрапили до ЄС через її територію. В Україні вже функціонують два таких пункти – у Волинській та Чернігівській областях. До таких них направляють лише іноземців або осіб без громадянства, які порушили міграційне законодавство і щодо яких прийнято рішення про примусову депортацію за межі України [23].

Для переконання користувачів мережі інтернет у сильному впливові з боку США на політичне і військове керівництво України у соціальних мережах було поширено фотографію, датовану нібито 25 травня 2014 року, на якій український генерал, стоячи на одному коліні, вручає шаблю послу США в Україні. Автор повідомлення характеризує цю сцену як ілюстрацію покірності українських політиків перед США, зазначаючи, що вручення особистої зброї з колін – це стандартний звичай капітуляції.

Насправді ця фотографія була зроблена ще рік тому в місті Херсон. На 460 чтение Теффту за заслуги родоначальника військово-морського флоту США Джона Поля Джонса, який у 1788 році допоміг українським козакам перемогти турків і прийняв козацьку присягу. Шабля була піднесена не як бойова зброя, а як подарунок і витвір мистецтва [12].

На сайті «antimaydan.com», який позиціюється як форпост антифашизму, розміщені пропагандистські плакати, серед яких є плакат під назвою «Сірі конячки Держдепу США». На плакаті зображений Дядько Сем, який уособлює

США, і українські політики, що підтримали Євромайдан, – П. Порошенко, А. Яценюк, Ю. Тимошенко, О. Турчинов, В. Кличко, О. Тягнибок тощо. Крім того, на цьому сайті опубліковано повідомлення про створення при українській армії нового підрозділу – сили спецоперацій (СС), яке представляється як аналог гітлерівських воєнізованих формувань, що брали участь у військових злочинах Другої світової війни.

У цьому ж контексті в групі «АнтиМайдан» в соціальних мережах було розміщено повідомлення «Апартеїд по-українски». У повідомленні йдеться про лист якоїсь жінки з Донецька (ім'я не вказано), яка нібито перебралася з сім'єю до Дніпропетровської області та потрапила там під фільтрацію. В паспортному столі їй заявили, що донецьким жителям давати право на проживання у будь-яких областях України суворо заборонено. Для того, щоб отримати таке право, потрібно пройти «принизливу процедуру» з пред'явлення доказів відсутності співпраці з сепаратистами. Після відмови їй у паспорті поставили штамп: «Відмовлено у в'їзді в Україну». У Донецьку їй сказали, що програму етнічної чистки було нібито розроблено Державним Департаментом США і схвалено новим президентом України. Згідно з цією програмою, всі жителі Донбасу визнаються винними у сепаратизмі та позбавляються цивільних прав. Ті, хто не пройде процедуру чистки, будуть примусово вислані у сільські райони без права поселення у великих містах [16].

Частина дезінформації у соціальних медіа було спрямовано на демонізацію українських військових. Наприклад, у травні 2014 року в мережі інтернет з'явився відеозапис, що демонструє, як українські солдати грубо скидають мертві тіла з бойової машини під містом Краматорськ. Насправді цей запис було зроблено в Дагестані та опубліковано у листопаді 2012 року під назвою «Публічні звірства кафірів над тілами шахідів».

Неабиякий жах і відразу викликає фото українця у військовій формі, який їсть нібито руку росіянина, яке було розміщене на порталі «Русская Весна». Насправді це фото зі знімання російського фантастичного фільму 2008 року

«Ми з майбутнього». Рука, яку чоловік тримає біля свого обличчя, це – муляж, а сам чоловік – художник-реквізитор.

Із тією ж метою в мережі інтернет поширювалася інформація про українські танки зі свастикою, що прямували до Донецька, та про спалення заживо українськими військами вірян з Донецька, які приїхали в аеропорт, щоб не допустити кровопролиття, і т.п [28].

Подібні повідомлення дуже сильно спотворюють або взагалі створюють в прямому сенсі нову віртуальну реальність, здійснюючи потужний емоційний вплив на аудиторію. Загальновідомо, що емоції – найбільш ефективна мішень для впливу на масову свідомість. Саме вплив на емоції, а не на розум – один з основних принципів пропаганди. Більшість повідомлень написано у довірчій формі, містять розповіді, життєві історії звичайних громадян зі східного регіону України, які несправедливо страждають через політику нової влади («бандерівців») в Україні. Скоріше за все, у багатьох користувачів мережі інтернет правдивість цих історій не викличе сумнівів, попри відсутність посилок на джерела інформації та конкретики стосовно згадуваних осіб, а також абсурдність низки тверджень. Сильні почуття страху, обурення, співчуття та інші будуть превалювати над здоровим глуздом.

Таким чином, соціальні мережі створюють нові можливості для ведення ІнфВ. Це ідеальний простір для проведення високоефективних пропагандистських кампаній, що створюють інформаційне павутиння, яке постійно розширюється і забезпечує оперативне розповсюдження пропагандистських повідомлень для різних цільових аудиторій [13].

В ІнфВ мережевого типу замовники (стратегі) залишаються невидимими. На першому плані – виконавці у вигляді звичайних громадян, які не погоджуються з політикою керівництва країни, намагаються донести свої думки та переживання до широкого загалу. Пропаганда стає горизонтальною, що імітує живе неформальне спілкування і проявляється у безлічі повідомлень, коментарів та інших форм інформаційних потоків з різних джерел, в різних форматах і, на перший погляд, різної спрямованості. Такі інформаційні потоки

постійно поповнюються новими, розповсюджуються із надзвичайною швидкістю й набувають таких масштабів, що значно перевершують можливості урядових структур та традиційних каналів комунікації разом взятих. За цих умов ще більше ускладнюється контроль інформаційних потоків та управління громадською думкою, навіть всередині країни [17].

Отже, ІнфВ в соціальних мережах стає перманентною. Навіть при виявленні та закритті тих чи інших спільнот чи груп відразу з'являються нові під новими назвами та, якщо потрібно, з новими учасниками. Можна також говорити про незавершеність через можливість правити та доповнювати повідомлення, «вірусність» та певну циклічність інформаційних потоків, повернення до попередніх і їх повторного поширення (у первісному чи видозміненому вигляді). Найнахабніша брехня в мережі інтернет може перетворитися на правду (з точки зору користувачів), оскільки отримує численні – «підтвердження» у друкованому та аудіовізуальному форматах.

3.4. Рекомендації органам державної влади щодо комплексу заходів протидії пропаганди РФ

В умовах реальної інформаційної війни, пов'язаної з подіями на Сході України, маніпулювання інформацією, що реалізується через інтернет-ЗМІ та, безпосередньо, через соціальні мережі, є серйозною загрозою як розбудові демократичного суспільства й зміцненню незалежності України, так і національній інформаційній безпеці держави. Інформаційне маніпулювання із застосуванням різноманітних технологій інформаційно-психологічного впливу стає все загрозливішим. Сугестивні технології активніше використовуються в інтернет-просторі та набувають небачених масштабів, на рівні з найсуттєвішими загрозами для національного інформаційного простору [47].

Для керівництва держави дуже важливо розробити комплексну стратегію моніторингу і протидії поширюваній дезінформації, для заповнення свого інформаційного простору правдивою та переконливою інформацією. Розробниками та координаторами реалізації цієї стратегії мають бути

зовнішньополітичне відомство країни та державні органи, відповідальні за національну безпеку й оборону.

Досліджений аналіз особливостей стрімкого розвитку психологічного впливу на населення України показує, що:

– додаткової вразливості інформаційний простір набуває через суттєве відставання чинної правової бази від реально наявних інформаційних процесів у суспільстві. Розв'язання цієї проблеми – організація роботи з приведення у відповідність правових актів з розвитком інформаційних технологій, забезпечення взаємозв'язаності цих актів з міжнародним законодавством в цій сфері діяльності та підвищеними суспільними потребами. Важливим також є вдосконалення нормативноправової бази забезпечення загальнодержавної системи інформаційної безпеки стосовно визначення порядку поширення та використання інформаційної продукції закордонного виробництва на території України, врахування вимог інформаційної безпеки під час закупівлі закордонних програмно-технічних і телекомунікаційних засобів, їх використання в стратегічно важливих галузях, на об'єктах важливого державного та суспільного значення;

– соціальні мережі надають досить великі можливості для аналізу та прогнозування розвитку подій. Моніторинг та аналіз коментарів дає змогу отримувати зворотний зв'язок і прогнозувати реакцію людей на ті чи інші події, знаходити та випробовувати нові способи впливу й моделювати ситуації. Таким чином, має здійснюватися оперативне реагування на спроби формування негативного іміджу стосовно України та її громадян, органів державного урядування, інших суспільних інститутів, викривлення та тенденційний підбір фактів історичного минулого, поширення неправдивої інформації;

– організація протидії негативним впливам використання соціальних мереж, зважаючи на їх прискорений розвиток, має ввійти в число основних національних пріоритетів у заходах, орієнтованих на забезпечення вітчизняної інформаційної безпеки, налагодження успішного протистояння українського суспільства в інформаційних війнах. Вона має сприяти захисту економічного й

політичного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності при досягненні балансу між відкритістю інформації як вимогою сучасного демократичного суспільства та суспільно необхідними обмеженнями на її поширення [13].

Організація протидії негативним інформаційним впливам, пов'язаним з використанням соціальних мереж, має сприяти інформаційній діяльності, спрямованій на патріотичне виховання всіх категорій населення, утвердження загальнодержавної системи духовних цінностей, пропаганду толерантності, злагоди, міжетнічного та міжрелігійного миру, суспільну солідарність. Ця стратегія є важливою у зв'язку зі специфікою такого виду інформаційних обмінів на рівні горизонтальних зв'язків між членами суспільства.

Одним із найважливіших напрямів є, безперечно, підтримка громадською думкою україномовних ресурсів. Все нове має чітко позиціюватися в мережі як набуток вітчизняної суспільно-політичної, гуманітарної думки, національної культури. Досягнення цього можливе лише шляхом поєднання свідомих зусиль самих учасників мережевих соціальних комунікацій. Пропагандою, формуванням громадської думки необхідно досягти того, щоб основна частина україномовних учасників мережевого спілкування зосереджувалася не лише у двох містах – Києві та Львові, як нині, а у всіх регіонах України.

Прикладом виявлення волі громадян у мережі інтернет є спалах громадянської активності, пов'язаний із Революцією Гідності та війною на Сході України. Він засвідчив високий рівень самоорганізації та взаємодії громадян, координації дій через соціальні мережі та водночас вторинність ролі офіційно зареєстрованих політичних партій і громадських організацій. За допомогою соціальних мереж люди гуртувалися та спілкувалися з однодумцями, організовували різні акції та мітинги, передавали важливу інформацію. Євромайдан розпочався із закликів активістів в інтернеті виходити на протести. Як показують дослідження, саме роль лідерів думок у соціальних мережах, а не партійних функціонерів виявилася визначальною в активізації громадянського спротиву [36].

Практика функціонування соціальних мереж у сьогоденні потребує прискорення роботи з впровадження ефективних технологій нейтралізації діяльності іноземних політичних, економічних, військових, розвідувальних структур, спрямованої проти інтересів України, у запобіганні проявам інформаційно-диверсійної діяльності терористичних організацій, груп, окремих осіб з метою дестабілізації суспільного життя в країні та завдання шкоди громадянам, державі, введення в систему інформаційних ресурсів спеціально організованої, неправдивої інформації, застосування негативного інформаційно-психологічного впливу на особу [32].

У процесі вдосконалення стратегічних підходів до розвитку національної інформаційної сфери України сьогодні гостро відчувається потреба в організації прогнозно-аналітичної роботи соціальних мереж. Це може забезпечити вироблення організаційно-правових, технологічних та інших заходів, необхідних для своєчасного реагування на інформаційні небезпеки.

Держава повинна більш активно входити до мережевої комунікаційної сфери шляхом безпосередньої підтримки розгортання ресурсів бюджетних і позабюджетних організацій. Ідеться, зокрема, про необхідність стимулювання інтернет-ЗМІ, електронних видань та журналістів використовувати всі можливості, які надає мережеве спілкування для налагодження зв'язку із широким громадянським загалом, пропаганди ідей національної ідентичності України, патріотизму, гуманності.

Потрібно зазначити, що недостатнє використання державними установами й організаціями у своїй роботі всіх тих багатоваріантних можливостей, які надає мережеве спілкування, є неприпустимою в наш час помилкою, що істотно знижує ефективність їх функціонування в сучасному суспільстві з його якісно новими інформаційними вимірами [36].

Ефективним майданчиком для комунікації та налагодження зворотного зв'язку є персональні сторінки політиків, урядовців та управлінських структур у соцмережах. Кількість тих, хто вподобав сторінку або підписався на повідомлення з неї, зміст і кількість коментарів під постами дають інформацію

для висновків стосовно того, чи підтримується діяльність певного політика або певної структури, які саме дії викликають найбільший резонанс, що підтримується громадськістю, а що викликає критику. Інструментами зворотного зв'язку на мережевій сторінці часто стають «лайки» та «підписки» на певну управлінську організацію чи публічного службовця, коментарі під постами, написання особистого повідомлення автору сторінки тощо.

Налагодження ефективної комунікації в мережевому середовищі, відкритість та прозорість державного діяча, політика або організації перед громадою стають додатковим чинником їхньої суспільної підтримки через розуміння ними, внаслідок інформаційно-комунікаційної взаємодії, громадських потреб і відбір тих інструментів діяльності, що забезпечують результативність та ефективність. Але зважаючи на недостатність методологічної бази й відсутність єдиної методики комплексної оцінки ефективності, питання розвитку соціальних мереж у взаємовідносинах держави та суспільства потребує подальших досліджень.

Провідна роль у використанні потенціалу мережевих соціальних комунікацій, у досягненні суспільно значущої ефективності має стояти поряд із державним регулюванням, демократичним елементам впливу й зусиллям самого громадянського суспільства, яке авторитетом визнаних його представників встановлюватиме високі моральні норми, духовно-ціннісні орієнтири, задаватиме високі стандарти гуманітарної культури [52].

Інструментами протидії російській пропаганді може стати створення в державі власних соціальних мереж, блогів, залучення висококваліфікованих фахівців для їхнього супроводу, які б могли завдяки новітнім розробкам не лише відстежувати інформацію, що шкодить національним інтересам, а й проводити відповідні заходи протидії.

Отже, унаслідок появи нових форм комунікації та взаємодії людей у суспільстві, питання соціальних мереж є надзвичайно актуальним. У таких умовах органи державної влади повинні удосконалювати свою діяльність, щоб відповідати вимогам сучасності. Соціальні мережі як популярний елемент

сучасного інформаційного простору можуть стати якісним інструментом для встановлення зв'язку між державною владою та суспільством, а також платформою для спільної діяльності задля визначення та пошуку шляхів вирішення нагальних проблем [46].

Отже, взаємодія урядовців із громадянами в соціальних мережах відкриває додаткові шляхи до побудови ефективних комунікативних каналів між суспільством і владою. Зокрема, до них належать утворення співтовариств, груп, сторінок у соціальних мережах, де державні структури контактують із громадянами; створення блогів, де представлені та обговорюються державні послуги; залучення суспільства до роботи з поліпшення законодавства – доступ громадян у режимі онлайн до інформації державного сектора, чинних законів і тих, що розробляються; пряма звітність чиновників перед громадянами; оперативне обговорення і вирішення в режимі он-лайн проблем, що виникають у країні і окремих областях. З огляду на ці аспекти, в умовах сучасності, суспільство зможе протидіяти інформаційно-психологічному впливу через соціальні мережі в російсько-українському воєнному конфлікті.

Висновки до розділу 3

Маніпулювання свідомістю за допомогою соціальних мереж є основним способом ведення ІнфВ, прямим вторгненням у психічне життя людей. При цьому цей вплив організовується таким чином, щоб думка, уявлення, образ безпосередньо входили у сферу свідомості та закріплювалися в ній як дані безперечні й уже доведені. Подібне завдання ставиться перед інтернет-ЗМІ, які часто є підконтрольними урядам держав чи впливовим особам.

Таким чином, варто визнати, що Україна, її державні органи влади, громадянське суспільство та інтернет-ЗМІ не були готові до такої масованої військової та інформаційної агресії, що в експертному середовищі отримала назву «гібридна війна». Саме тому першочерговим завданням усіх державних, громадських, наукових, експертних, журналістських інституцій є розробка термінових ефективних заходів щодо нейтралізації інформаційної – диверсійної

діяльності Російської Федерації проти України та протидії її подальшому розгортанню. Для посилення протидії пропаганди РФ, державні органи України повинні вжити таких комплексних заходів:

- унормувати порядок участі відповідних державних органів, зокрема Міністерства інформаційної політики в організації та проведенні заходів протидії російській пропаганді, що дасть змогу запобігти дискредитації України на міжнародній арені та сформувати її позитивний імідж;

- налагодити системну співпрацю і взаємодію між суб'єктами забезпечення національної безпеки з питань проведення активних операцій (інформаційних контрзаходів) протидії російській пропаганді;

- налагодити системну взаємодію з інтернет-спільнотами, користувачами соціальних мереж з метою вдосконалення організації протидії інформаційно-психологічним впливам у мережі інтернет; на жаль, на сьогодні питання щодо блокування облікових записів у соціальних мережах пропагандистів вирішуються поза правовим полем, суто через приватні контакти в офісах цих компаній;

- брати участь у розбудові відповідної інфраструктури у складі провідних державних і недержавних органів, скоординувавши зусилля правоохоронних, розвідувальних органів України, органів державної влади, ЗМІ, інформаційних та піарних агенцій у межах єдиної системи протидії зовнішнім загрозам національній безпеці [47].

ВИСНОВКИ

Отже, в даному дослідженні було вивчено та опрацьовано відповіді на наступні питання:

1. Досліджено, що основна властивість ІнфВ – послабити психологічний та матеріальний стан сил супротивника, таким чином, щоб, в результаті, підвищити власний. Вони передбачають цілеспрямовані заходи та методи пропагандистського впливу на підсвідомість людини в ідеологічній, націоналістичній та побутових галузях. ІнфВ зазвичай не являється причиною кровопролиття, руйнувань, при її веденні немає жертв. Проте це основна частина боротьби проти національної ідеології та патріотичності. І саме цей чинник породжує небезпечне її ігнорування. Проте шкоду, яку завдають ІнфВ психології особистості та суспільства в цілому, за масштабом та вагомістю співвідносяться, а іноді перевищують наслідки справжньої повномасштабної війни.

Під сучасною ІнфВ розуміємо цілеспрямовані дії зацікавленої сторони через певні засоби та методи пропагандистського впливу на свідомість та громадську думку протилежної для створення цілковитої переваги. Це допомагає ворогу посприяти формуванню у населення безлічі пронириливих та нав'язливих думок, де у такій ситуації важко виділити правду. Такий вплив може стати не тільки причиною дрібних заворушень й революцій, але й привести до масштабної хвилі сепаратизму, а закінчитись – розпадом держави. Вона стала все більше проникати в середину суспільства сучасного світу, через зростання масового впливу інформаційних технологій на особистість в цілому.

Інформаційно-психологічна війна полягає у використанні маніпулятивних заходів проти ворожої сторони – народу чи іншої держави в цілому. Вона непомітно спонукає до зміни в політиці та економіці держави протилежної

сторони, погіршує взаємовідносини між владою та громадськістю, як результат, спричиняє загострення між ними взаєморозуміння.

Активний розвиток соціальних мереж як засобу обміну інформацією набув величезних масштабів протягом останнього часу, тепер його можна розцінювати як етап формування системи соціальних комунікацій. Стимулом для такої форми спілкування є не потреби, пов'язані з необхідністю задоволення запитів розвитку суспільства, а власні мотиви індивіда, його бажання та захоплення, що лише частково відповідають суспільним інтересам: можуть підтримуватися, заперечуватись чи бути нейтральними в суспільстві у тій чи іншій формі.

На сьогодні соціальні мережі є найменш контрольованими правовою системою українського суспільства засобами передачі інформацією. У цьому плані вони є унікальними, оскільки раніше створені засоби регулювались владою і були чітким інструментом керування масами. Це ж стосується і так званих демократичних, «незалежних» ЗМІ. Соціальні мережі вперше стали засобами обміну інформацією між людьми, контроль за змістом якої з боку держави є в правовому плані істотно обмеженим.

Розвиток соціальних мереж дає підставу стверджувати, що це абсолютно новий вид соціальної взаємодії, що має певні особливості. Дуже часто для користування ними потрібна лише формальна реєстрація на тому чи іншому сайті, з можливою анонімністю, добровільністю входу чи виходу з неї, реальною демократичністю між учасниками спільноти, можливістю рівноправного обміну інформацією незалежно від реального соціального розшарування.

2. Росія почала вести ІнфВ проти України ще з початку її незалежності. На сьогодні Росія, прикриваючись сепаратистами, відкрила повноцінні бойові дії на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, показуючи свою агресію проти нової влади України. Російські медіа почали свою глобальну інформаційну пропаганду з подій на Майдані наприкінці 2013 року та введенням російських військ на територію

Криму, це зумовило початок масштабної гібридної війни. Наразі російські засоби масової інформації, соціальні мережі та інтернет-ЗМІ намагаються прикрити вторгнення Росії на територію України та вдаються до абсурдних перекручувань фактів та відвертої брехні. Журналісти російських інтернет-ЗМІ переконують своїх глядачів, що в Україні процвітає беззладдя та заборона свободи вибору, а війська Росії на території автономної республіки Крим сприяють збереженню стабільної ситуації та захищають російськомовне населення від рук української влади. Російські інтернет-ЗМІ висвітлювали ситуацію у Сімферополі, кадрами агресивних протистоянь на Євромайдані, оприлюднювали фейкову інформацію про масовий перехід українських військовослужбовців на бік Росії та повідомляли про великі черги українських біженців, які стояли біля російського кордону, публікуючи при цьому фото з пропускного пункту «Шегині» з Польщі до України. Не дивно, що журналісти російських інтернет-ЗМІ й досі відмовляються відповідати на провокативні питання, звідки вони беруть таку відверту негативну інформацію щодо влади, населення та ситуації в Україні, і чи взагалі перевіряють її перед розповсюдженням.

Через таку пропаганду, яка надходила від російських інтернет-ЗМІ, 15 травня 2017 року тодішній президент України Петро Порошенко дав старт блокування до вебресурсів «ВКонтакте», «Однокласники», «Mail.ru», «Яндекс», «Лаборатория Касперского», «Dr.Web», офіційного дистриб'ютора 1С на території України тощо, терміном – на три роки. При проведені аналізу було підмічено, що російські соцмережі, які до заборони стабільно входили в 5-ку найбільш відвідуваних сайтів України, втратили в переглядах і тепер не входять навіть у 25-ку. Основні причини, через які влада країни ввела санкції заборони використання російських соціальних мереж для забезпечення інформаційної безпеки громадян Україн:

- злом облікового запису, який призводить до втрати цілісності, доступності та конфіденційності інформації;

- шахрайства та використання персональних даних у злочинних цілях;
- поширення дезінформації та маніпулятивних повідомлень під час російсько-українського воєнного конфлікту;
- стеження, зчитування аудіо та відео зі смартфона;
- доступу російських спецслужб до всіх персональних даних користувача та всього приватного листування.

3. Аналіз публікацій в соціальних медіа свідчить про те, що в мережі інтернет російська сторона продовжує пропагандистську кампанію, розпочату в традиційних ЗМІ. Простір соціальних медіа заповнений інформацією, яка або абсолютно не відповідає дійсності або суттєво спотворює реальний стан справ.

Завдання, які вирішуються за допомогою різного роду дезінформації, не відрізняються новизною – це насамперед створення негативного іміджу політичного керівництва України та демонстрація жорстокості українських військових. Для створення потрібної «картинки» того, що відбувається в Україні, використовуються фальшиві документи офіційного рівня, архівні фото та відеоматеріали, що належать до інших подій, оброблені у програмі «Photoshop» фотографії, а також новини про актуальні події у спотвореному, вигаданому вигляді або зі зміненим контекстом. Для дискредитації політичного керівництва України в соціальних медіа активно поширюються повідомлення, покликані показати прихильність української влади ідеям нацизму і фашизму, а також представити українську владу в ролі маріонеток США.

Навіть при виявленні та закритті тих чи інших спільнот чи груп відразу з'являються нові під новими назвами та, якщо потрібно, з новими учасниками. Можна також говорити про незавершеність через можливість правити та доповнювати повідомлення, «вірусність» та певну циклічність інформаційних потоків, повернення до попередніх і їх повторного поширення (у первісному чи видозміненому вигляді).

Погоджуюся, введення санкцій на заборону використання російських соціальних мереж, стало великим кроком до розв'язання проблеми пропаганди

населення, однак сам по собі вона не була серйозним ускладненням для тих, хто дуже хотів сидіти в там далі. Практично відразу ж в мережі почалася реклама засобів обходу блокування – так званий VPN і браузер TOR. Проте, як зазначають фахівці з комп'ютерної безпеки, встановлення таких програм може відкрити російській ФСБ доступ не лише до профілю та повідомлень у соціальних мережах, а й до всього комп'ютера.

4. В умовах реальної інформаційної війни, пов'язаної з подіями на Сході України, маніпулювання інформацією, що реалізується через інтернет-ЗМІ та, безпосередньо, через соціальні мережі, є серйозною загрозою як розбудові демократичного суспільства й зміцненню незалежності України, так і національній інформаційній безпеці держави.

Для керівництва держави дуже важливо розробити комплексну стратегію моніторингу і протидії поширюваній дезінформації, для заповнення свого інформаційного простору правдивою та переконливою інформацією. Розробниками та координаторами реалізації цієї стратегії мають бути зовнішньополітичне відомство країни та державні органи, відповідальні за національну безпеку й оборону.

Основні рекомендації для забезпечення інформаційної безпеки, яка має проводитись Міністерством інформаційної політики для громадян України:

- роз'яснювальна робота держави та українських медіа про загрози від користування російськими мережами та застосунками; надавати перевірені факти, використання зібраних даних у ФСБ;
- заохочення українців користуватися іншими соцмережами та якісним українським контентом; для цього фінансово підтримувати вітчизняні інтернет-ЗМІ, грамотно вести публічні сторінки державних діячів для інформування та застерігання населення, спробувати започаткувати свою власну соціальну мережу;
- висвітлювати на публічних сторінках громадських діячів інформацію про вміння аналізувати та розрізняти фейки, проводити онлайн навчання медіаграмотності та критичного мислення;

- запровадження/продовження санкцій проти засновників, власників, адміністраторів російських соціальних мереж;
- запровадження вторинних санкцій: проти партнерів та рекламодавців російських соціальних мереж;
- висвітлювати та наголошувати про ризики користування російськими соціальними мережами для відмови самих українців від ведення облікових записів, особливо ділитись цілком особистою інформацією.

Ефективна взаємодія в соціальних мережах політиків та державних діячів з громадянами створює розширені шляхи для побудови довірчих стосунків між суспільством і владою. Зокрема, правильне ведення публічних сторінок та спільнот у соціальних мережах, де державні структури вільно спілкуються із громадянами; залучення блогів для повного представлення та роз'яснення державних послуг; залучення суспільства до пошуку шляхів поліпшення українського законодавства та цілодобового доступу у режимі онлайн до інформації державних відомств, чинних законів та розробки нових проєктів; повний звіт чиновниками про пророблену ними роботу; оперативне обговорення і розв'язання проблем, що виникають у країні чи її окремих областях в режимі онлайн. Беручи до уваги ці рекомендації, сучасне українське суспільство зможе протидіяти інформаційно-психологічному впливу через соціальні мережі в російсько-українському воєнному конфлікті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бельська Т. Інформаційно-психологічна війна як спосіб впливу на громадянське суспільство та державну політику держави [Текст] / Т.В. Бельська // Вісник Національного університету цивільного захисту України. 2014. Вип. 1. С. 49–56.
2. Близнюк А. Гібридна війна XXI століття. Пропаганда як основна складова у політичних, соціальних та етнічних протистояннях / INTERMARUM: історія, політика, культура. 2015. Вип. 2. С. 390–399.
3. Галіч Т. Соціальні Інтернет-мережі та віртуалізація суспільного життя / Т. О. Галіч // Соціологія майбутнього: науковий журнал з проблем соціології молоді та студентства [Текст]. 2010. Вип. 1. С. 145–152.
4. Горбенко І. Інформаційна війна – сутність, методи та засоби ведення [Текст] / І. Д. Горбенко, В. І. Долгов, Т. О. Гріненко : матеріали ювіл. наук.-техніч. конф. К., 1998. С. 11–14.
5. Гриняев С. Поле битвы – киберпространство. Теория, приемы, средства, методы и системы ведения информационной войны. М. : Харвест, 2004. 428 с.
6. Дубас О. Інформаційна війна: нові можливості політичного протиборства [Текст] / О. Дубас // Освіта регіону. 2010. № 1. С. 69–72.
7. Мудрак Л. Конвергентні медіа як наукова категорія та суб'єкт інформаційного простору / Л. В. Мудрак // Вісн. Нац. академії держ. упр. при Президентові України. К., 2013. № 2. С. 144.
8. Певцов Г. Реалізація підходів інформаційної війни Російською Федерацією в сучасному інформаційному просторі України / Г.В. Певцов, С.В. Залкін, С.О. Сідченко, К.І. Хударковський, А.М. Гордієнко // Наука і техніка Повітряних Сил. Х. : ХУПС. 2014. Вип. 2 (15). С. 10–13.

Електронні ресурси

9. Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії. URL: http://old2.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/inform_vukluku.pdf (дата звернення 17.10.2020).
10. В соцсетях уже голосуют за «народную республику» Коломойского. URL: <http://sprotiv.org/54432> (дата звернення 08.11.2020).
11. Гвоздик О. Соціальні мережі – вільний обмін думками чи маніпулювання свідомістю? URL: <http://xpress.sumy.ua/article/society/5700> (дата звернення 07.11.2020).
12. Гусаров В. Кремль розпочав нову інформаційну операцію проти України. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/34281> (дата звернення 07.10.2020).
13. Дейнега В. Як працює російська пропаганда та як з нею боротися. URL: https://news.24tv.ua/yak_pratsyuye_rosiyska_propaganda_ta_shho_z_tsim_robiti_n1179472 (дата звернення 14.10.2020).
14. Децик О. Методи пропаганди. URL: <http://www.telekritika.ua/kontekst/2014-08-04/96572> (дата звернення 08.10.2020).
15. Доктрина інформаційної безпеки України затв. указом Президента України від 8 лип. 2009 р. № 14/2009. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514/2009> (дата звернення 07.10.2020).
16. Информационная война против Украины: как работают пророссийские интернет-тролли. URL: <http://m.kontrakty.ua/article/78962/> (дата звернення 15.11.2020).
17. Индекс результативности российской пропаганды. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510&page=1> (дата звернення 21.10.2020).
18. Інформаційне повідомлення. Негативне ставлення українців і росіян одне до одного виросло в рази. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/17/7029323/> (дата звернення 03.10.2020).

19. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про Інформацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 05.10.2020).

20. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 05.10.2020).

21. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення 05.10.2020).

22. Золотухін Д. Про ефективність «блокування» російських соцмереж. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2519257-pro-efektivnist-blokuvanna-rosijskih-socmerez.html> (дата звернення 11.11.2020).

23. Коляда Є. Боти у соцмережах: керувати суспільною думкою стає легше. URL: <https://uainfo.org/blognews/1484641376-boti-u-sotsmerezah-keruvati-suspilnoyudumkoju-stae-legshe.html> (дата звернення 17.11.2020).

24. Лавров підтверджує слова Путіна «Україна — це навіть не держава». URL: <https://www.unian.net/news/245484.html> (дата звернення 03.11.2020).

25. Лібікі М. Що таке інформаційна війна? URL: <http://viysko.com.ua/tehnologijivojen/martin-libiki-shho-take-informacijna-vijna/> (дата звернення 04.10.2020).

26. Ліпкан В. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції. URL: http://mobile.pidruchniki.com/15800119/politologiya/ponyattya_zmist_zagroz_informatsiyniy_bezpeki (дата звернення 25.10.2020).

27. Лосик І. Фальшивки російської пропаганди проти України (обережно, кадри насилля). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25411514.html> (дата звернення 17.11.2020).

28. Лосик І. Фальшивки російської пропаганди проти України (фотопідтвердження). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25422026.html> (дата звернення 14.11.2020).

29. Міністерство інформаційної політики: світ ловив мене, та не спіймав. URL: https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Policy-Paper_MIP.pdf (дата звернення 13.10.2020).

30. Мудрак Л. Стандарти журналістики в умовах війни: переосмислення URL: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/standarti_zhurnalistiki_v_umova_kh_viyni_pereosmislennya/ (дата звернення 17.10.2020).

31. На какие области Украины больше всего действует российская пропаганда. URL: <http://mmr.ua/news/id/na-kakie-oblasti-ukrainy-bolshe-vsego-dejstvuetrossijskaja-propaganda-43752/> (дата звернення 12.11.2020).

32. Онищенко О., Горовий В., Попик В. та ін. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/dopovidi_konf/smivvts.pdf (дата звернення 06.10.2020).

33. Панарин І. Электронные СМИ и терроризм. URL: <https://panarin.com/smi/80-smi-i-terrorizm.html> (дата звернення 16.11.2020).

34. Парубій А. Війна Росії проти України і світу. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/08/6/7034046/> (дата звернення 01.10.2020).

35. Польським чоловікам почали масово приходити фейкові СМС про мобілізацію в країні. URL: <https://tsn.ua/svit/polskim-cholovikam-pochali-masovo-prihoditi-feykovisms-pro-mobilizaciyu-krayini-1257015.html> (дата звернення 16.11.2020).

36. Полянський П. Освіта як об'єкт інформаційної війни Росії проти України і як ресурс протидії такій війні. URL: <https://maidanua.org/2015/03> (дата звернення 18.10.2020).

37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» затв. указом Президента України від 1 травня 2014 р. № 449/2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/449/2014> (дата звернення 01.10.2020).

38. Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/analitichniy_zvit_protidiya_rosiyskiy_informatsiyniy_agresii_spilni_zusillya_zadlya_zakhist_demokratii/ (дата звернення 20.10.2020).

39. Путін у виступі 18 березня 2014 року озвучив позицію Росії щодо Криму. URL: https://www.topnews.ru/news_id_66287.html (дата звернення 27.10.2020).

40. Російська пропаганда. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Російська_пропаганда (дата звернення 27.10.2020).

41. Росія ніколи не зупинить інформаційної війни проти України. URL: <http://www.pohlyad.com/news/n/54504> (дата звернення 10.10.2020).

42. Росія проти майдану: історія інформаційної війни. URL: http://ipress.ua/mainmedia/rosiya_protu_maydanu_istoriya_informatsiynoi_viyuny_58729.html (дата звернення 19.10.2020).

43. Сибиряков С. Соціальні медіа як середовище архетипного впливу на масову свідомість. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/08.pdf> (дата звернення 21.10.2020).

44. Солонина Є. Російська мережа «ВКонтакте» і Україна: хто кого? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiyska-merezha-vkontakte-i-ukrayina/30842737.html> (дата звернення 15.11.2020).

45. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» затв. указом Президента України від 12 лют. 2007 р. Ns 105. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012> (дата звернення 03.10.2020).

46. Шклярська О. Як не стати жертвою в інформаційній війні. URL: <http://ua.racurs.ua/520-informaciyna-viyna> (дата звернення 18.11.2020).

47. Штогрін І. Називай агресію «захистом»: принципи інформаційної війни проти Росії. URL: www.radiosvoboda.org/content/article/25293307.html (дата звернення 11.10.2020).

48. Шумка А. Інформаційно-мережева війна – нова форма міждержавного протиборства початку XXI ст. URL: <http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/19/2013-19/243-255.pdf> (дата звернення 16.10.2020).

49. Шутов Р. Російська пропаганда в українському інформаційному полі. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/rosiyska_propaganda_v_ukrainskomu_informatsiynomu_poli_pidsumki2014/ (дата звернення 04.11.2020).

50. Як змінилося ставлення населення України до Росії та населення Росії до України. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=652&page=1> (дата звернення 15.11.2020).

51. Як російська пропаганда створює фейкові групи в «ВКонтакте». URL: <http://www.stina.in.ua/yak-rosiyska-propaganda-stvoryuue-feykovi-grupiv-vkontakte-video/> (дата звернення 11.11.2020).

52. Ярощук О. Інформаційний простір України за останні два роки пройшов перевірку на цілісність. URL: <http://iac.org.ua/oleksandr-yaroshhuk-informatsiyniy-prostir-ukrayini-za-ostannidva-roki-proyshov-perevirku-na-tsilisnist/> (дата звернення 17.11.2020).